

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI COĞRAFYASINA YÖNELİK RUS PLANLARI BAĞLAMINDA İSTANBUL VE SYKES-PİCOT ANLAŞMALARI

Zarifa NAZIRLI* - Abdurrahman BOZKURT**

Öz

I. Dünya Savaşı öncesi siyasi kutuplaşma ve gerilim Osmanlı coğrafyasının jeopolitik ve jeostratejik önemini daha da ön plana çıkardı. 1914 yılına gelindiğinde Osmanlı coğrafyası büyük devletlerin menfaat çatışması yaşadıkları Boğazlar, Karadeniz, Balkanlar, Anadolu, Kafkasya ve Ortadoğu'yu kapsamaktaydı. I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri, Osmanlı coğrafyasına yönelik emellerini gerçekleştirebilmek amacıyla projeler tasarladılar ve güç dengelerine göre bunları uygulamaya çalıştılar Bu bağlamda İngiltere, Irak ve Filistin; Fransa Suriye, Lübnan, Çukurova; İtalya Batı Anadolu; Rusya ise İstanbul, Boğazlar, Trakya, Karadeniz ve Anadolu'nun doğusuna yönelik planlar tasarlamıştı. Rusya ve İngiltere'de yayınlanmış arşiv belgelerinden istifade edilerek hazırlanan bu çalışma, Rusya'nın Osmanlı coğrafyasına yönelik planları özelinde İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmalarını incelemeyi hedeflemektedir. Arka planda ise Rusya ile birlikte İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı coğrafyasına yönelik hedeflerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Çarlık Rusya, İngiltere, İstanbul Anlaşması, Sykes-Picot Anlaşması, Boğazlar.*

Abstract

Istanbul And Sykes-Picot Agreements in the Context of Russian Plans for The Ottoman Geography in World War I

The political polarization and tension before World War I further highlighted the geopolitical and geostrategic importance of Ottoman geography. By 1914, the Ottoman geography included the Straits, the Black Sea, the Balkans, Anatolia, the Caucasus and the Middle East, where the great powers had conflicts of interest. During the First World War, the Allies designed projects in order to realize their ambitions towards the Ottoman geography and tried to implement them according

* Dr., Bakü Devlet Üniversitesi, Dünya Tarihi Bölümü, Bakü/Azərbaycan.

E-posta: nezirli.zerife@gmail.com. ORCID: 0000-0002-7069-1922

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul.

E-posta: abozkurttt@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-3180-7857

(Makale Gönderim Tarihi: 17.01.2021 - Makale Kabul Tarihi: 01.07.2021)

to the balance of power. In this context, England had designed projects for Iraq and Palestine; France Syria, Lebanon, Chukurova; Italy Western Anatolia; Russia Istanbul, the Straits, Thrace, the Black Sea and the east of Anatolia. This study, which was prepared by making use of archive documents published in Russia and England, aims to examine the Istanbul and Sykes-Picot Agreements, in particular Russia's plans for the Ottoman geography. In the background, it is aimed to be able to evaluate the goals of Britain and France, together with Russia, towards the Ottoman geography.

Keywords: *Tsarist Russia, England, Istanbul Agreement, Sykes-Picot Agreement, Straits.*

Giriş

19. yüzyıl sonlarından itibaren yaşanan siyasi gelişmeler neticesinde Fransa ile ortak hareket etme noktasında uzlaşmaya varan Rusya, Baltık Denizi'nden Çin'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada İngiltere ile menfaat çatışması içinde olmuştur. Ancak 1904-1905 Japon Savaşı'ndan yenik çıkan, Baltık ve Uzakdoğu'daki donanmasının neredeyse tamamını kaybeden Rusya iç ve dış politikada darboğaza doğru sürüklenmekteydi.

1904 yılında Almanya'nın potansiyel gücünden endişelenerek Fransa ile anlaşmaya varan İngiltere, Rusya karşıtı politikalarını yeniden yapılandırma ihtiyacı duymuştur. Nitekim 1907 yılında Rusya ve İngiltere arasında yapılan anlaşma ile Tibet, Afganistan ve İran üzerinde hakimiyet sorunu çözüme kavuşmuştur. Bundan sonra Rusya, Osmanlı coğrafyasına yönelik emellerini İngiltere ile uzlaşarak ve Osmanlı Devleti'ne baskı yaparak gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. 1908 yılında yapılan Reval Görüşmeleri'nin ardından İngilizlerle bağlarını kuvvetlendiren Ruslar Boğazların statüsünde değişiklik taleplerini gündeme getirmişlerdir¹.

İngilizler, bölgeyi Rusya'ya bırakmak bir yana Boğazlardan savaş gemilerinin geçişine dair statü değişikliğini dahi onaylamışlardı. Böylece, Rusya, Karadeniz'e kıyısı olan devletlere ait savaş gemilerinin Boğazlardan geçebilmesini öngören talebini gündeme getirme fırsatı bulmuştur.² İngiliz Dışişleri Bakanı Edwad Grey ise 14 Ekim 1908 tarihinde sunduğu bir memorandumla Osmanlı Hükümeti'nin rızasının alınması ve ayırım yapılmaksızın bütün savaş gemilerinin Boğazlardan geçebilmesi koşuluyla Rusya'nın talebini onaylayabilmiştir³.

1908 yılından itibaren Dışişleri Bakanı Sergey Sazonov (1860-1927) ve Ziraat Bakanı Aleksandr Vasilyeviç Krivoşeyn (1857-1921), Boğazlar ve İstanbul'a yönelik Rus emellerine “yol açılması” amacıyla müttefik temsilcilerle temaslarda bulunmuştur. Krivoşeyn, “Türklerin Avrupa'dan kovulmasını” ve Boğazlardan geçişin garanti altına alınmasını kapsayacak şekilde İstanbul'un en kötü ihtimalle tarafsız bir kente dönüştürülmesini önermekteydi. Rus donanmasının Boğazlardan geçişi ve İstanbul'da

¹ Tompkins 1975, s. 107-152.

² Doğan 2017, s. 66.

³ Bkz. Grey'in 14 Ekim 1908 tarihli memorandumunu, *British Documents on the Origins of the War 1898-1914 (BDOW), The Near East The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-9, Volume V*, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Johnson Reprint Corporation, H. M. Stationery Office, London, 1928, s. 441-43.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları

kurulacak istasyonlarla ikmal de Sazonov tarafından gündeme getirilmiştir⁴. Kısaca I. Dünya Savaşı öncesinde Rusya; temelde Galiçya, Doğu Avrupa, Balkanlar⁵, İstanbul ve Türk Boğazlarına yönelik planlar geliştirmiş fakat ordu ve donanmasının potansiyeli bu planları pratiğe geçirmesine olanak tanıyamamıştır⁶. Hiç şüphesiz bu planlar Rus siyasetçilerin savaşa girme nedenleri arasında olmuş ve I. Dünya Savaşı eşliğinde yeniden tartışmaya açılmıştır.

Çalışmada, başında M. Pokrovski'nin bulunduğu SSCB Merkezi Yürütme Kurulu heyetinin yayınladığı *Emperyalizm Dönemi Uluslararası İlişkileri: Çarlık ve Geçici Hükümet Dönemi Belgelerinde: 1878-1917* kitabının 3. serisi⁷; E. Adamova'nın iki ciltten ibaret, *İstanbul ve Boğazlar*,⁸ Rus Dış İşleri Bakanlığı tarafından yayımlanan *Diplomatik Belgeler Koleksiyonu: 19 Haziran-19 Ekim 1914'te, Savaş Öncesi Türkiye ile Yapılan Görüşmeler*⁹ ve *Rus Devlet Arşivi Gizli Belgeleri Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası (1914-1917)*¹⁰ adlı belge koleksiyonları; *British Documents on the Origins of the War 1898-1914 (BDOW)*¹¹ ve *Diplomacy in the Near and the Middle East A Documentary Record: 1914-1956*¹² adı altında İngiliz Devlet Arşivi (The National Archive) tarafından yayınlanmış belge serileri ile karşılaştırılarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Rus Devlet Askeri Tarihi Arşivi'nde (*Rosyskiy Gosudarstvenniy Voенno-İtariçeskiy Arhiv*) yer alan belgeler ve "*Bazili'nin Notları: Boğazlar Üzerine Hedefimiz 1915*"¹³ başlıklı katalog da süreç hakkında takviye edici bilgiler vermektedir.

V. Gotlib'in, "*Birinci Dünya Savaşı döneminin Gizli Politikası*"¹⁴; E. Adamova'nın, "*Asya Türkiye'sinin Paylaşılması: Dış İşleri Bakanlığı'nın Gizli Belgelerine Göre*"¹⁵; İ. Eruhimoviç, A. Erusalimskiy., K. Volinskiy, F. Kotoviç'in, "*Bariş Aleyhine Anlaşma: Emperyalistler Savaşı 1914'de Nasıl Başlattı: Belgeler ve*

⁴ McMeekin 2013, s. 121.

⁵ Yerukhimovich vd. 1934, s. 41.

⁶ Ayrapetov 2002, s. 64.

⁷ *Mezhdunarodnyye otnosheniya v epokhu imperializma: dokumenty iz arkhivov tsarskogo i Vremennogo pravitel'stv 1878-1917 gg.: Seriya 3: 1914-1917*. Komissiya. Predsedatel: M. Pokrovskiy M.; L.: Gos. sotsial'naya - ekonomika. izdatel'stvo, 1931-1938 gg.

⁸ Adamova 1926,

⁹ *Ministerstvo İnostrannikh Del. Sbornik Diplomaticeskikh Dokumentov: Peregovory Ot 19 İyulya Do 19 Oktyabrya 1914 Goda, Predshestvovavshiyey Voyne S Turtsiyey*, Petrograd: Gosudarstvennaya tipografiya, 1914.

¹⁰ *Rus Devlet Arşivi Gizli Belgeleri Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası (1914-1917) (R.D.A.G.B)*, Çev. Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004.

¹¹ Gooch G. P., Harold Temperley, *British Documents on the Origins of the War 1898-1914 (BDOW)*, Great Britain. Foreign Office, 1926-1929.

¹² Hurewitz 1958.

¹³ *Rosyskiy Gosudarstvenniy Voенno-İtariçeskiy Arhiv (RGVIA), Fond, 2000. Opis, 1. Ed. Hr, 2247: ("Bazili Nikolay. O nashikh tselyakh v Prolivakh 1915")*.

¹⁴ Gotlib 1960.

¹⁵ Adamova 1924.

Gerçekler"¹⁶; Paul C. Hermreich'in "*Paris'ten Sevr'e Osmanlı İmparatorluğu'nun Paris Barış Konferansı'nda Paylaşılması*"¹⁷; David Fromkin'in "*Barışa Son Veren Barış*"¹⁸ ve Ahmet Hurşit Tolon'un, "*Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yo*"¹⁹ adlı eserlerinde bahsi geçen anlaşmalar incelenmiştir.

Kaynaklar, gizli anlaşmaları tatkikte İngiltere, Fransa, Rusya ve Osmanlı Devleti'nin bakış açısıyla salt teorik bakımdan değerlendirmeye tabi tutmuş ya da karşılaştırma şeklinde bir yöntem müracaat etmiştir. Oysa, savaş planlarının hazırlandığı ortam, iç dinamikler ve dış koşullar, bahsi geçen anlaşmaların şekillenmesinde birinci dereceden önemli rol oynamıştır. "*İngiliz ve Fransız devlet adamları Osmanlı İmparatorluğunu bölme planlarını, yani meşhur Sykes²⁰-Picot²¹ planını Petrograda sunduklarında Ruslar bunu ilk önce kabul edilemez buldular; Çünkü Diyarbakır ve Urmiye gölü kadar kuzeye değin Doğu Akdeniz toprakları Fransız hakimiyetine bırakılıyordu.*"²² İlâveten, Orta Doğuda bölge içi ve bölge dışı faktörlere dikkat edilmesi artık yeni düzen politikasında en önemli yerini almıştır.²³ Günümüzde Orta Doğuda cereyan eden olaylar ve yeni düzenin tatbikine doğru faaliyetler, siyasi camiada Skyes-Picot'un yıkılışı olarak nitelenmektedir. Çalışmayı güncel eden öğelerden biri de Skyes-Picot sınırlarının yeniden çizilmesi meselesidir. Bu düşüncelerden hareketle bahsi geçen anlaşmaların yapıldığı süreçte yaşanan hadiseler, cephelerdeki vaziyet ve devletler arası dengelerin meydana getirdiği konjonktür doğrultusunda söz konusu plan ve anlaşmaları yeniden değerlendirmek şart olmuştur.

1914 Şubat ve Kasım Planı

1911-13 yılları arasında gerçekleşen Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının ardından ortaya çıkan arazi ve Adalar meselelerinin²⁴ ve Berlin Antlaşması'ndan beri sürüncemede bırakılan Ermeni İslahatı'nın²⁵ Üçlü İttifak Devletlerinin fikir birliği ile Osmanlı Devleti aleyhine çözüme kavuşturulması, I. Dünya Savaşı öncesinde Rus devlet adamlarına Osmanlı Devleti'ne yönelik emellerini siyasi kulislerde dile getirmeleri için uygun bir ortam yaratmıştı.

Müttefiklerini ikna etmesi halinde Rusların İstanbul'u alabilmek için en çok güvendikleri güç Kafkasya'daki özel harekât kuvvetleri olmuştur.²⁶ Fakat Rusya'da özel

¹⁶ Erukhimovich vd. 1934.

¹⁷ Hermreich 1974.

¹⁸ Fromkin 1994.

¹⁹ Tolon 2004.

²⁰ Mark Sykes (1879-1919) İngiliz politikacı ve gezgin.

²¹ Franchois Georges Picot (1870-1951) Fransız diplomat.

²² Raynolds 2016, s. 146.

²³ Gürseler 2016, s. 87.

²⁴ Şimşir 1989, s. 22-29.

²⁵ Türkmen 2006, s. 37-55.

²⁶ Rusya'nın Karadeniz havzasındaki 7. ve 8. Orduları, onlara ilâveten 3500 subay, 124 000 düşük rütbeli askerler ve silahlarla donatılmış birlik, olası operasyonlar için Odessa ve Nikolayevki limanına yerleştirilmiştir. Bkz. RGVIA, Fond, 2000. Opus 1. Ed. Hr. 2220, s. 213-214

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları

kuvvetler dahi askerî lojistik anlamda ciddi sorunlar mevcuttu. Bu yüzden Boğazların, Karadeniz donanması zayıf Rusya tarafından işgaline yönelik planların uygulanabilirliği noktasında ciddi şüpheler bulunmaktaydı. Japonya ile yaptığı savaş sırasında Baltık ve Uzakdoğu donanmasının büyük bir kısmını kaybeden Rusya Karadeniz'e Boğazlardan savaş gemilerinin geçişinin yasak olması nedeniyle Karadeniz donanmasını yeterince takviye edememişti. Karadeniz'de teknolojik açıdan çağa ayak uyduramamış üs ve tersanelere sahip Rusya'nın eski tip altı zırhlı ve üç kruvazör ile kapasitesi düşük yardımcı sınıf savaş gemilerden oluşan bir filosu bulunmaktaydı²⁷. Karadeniz'deki donanmasını güçlendirmek isteyen Rusya Sazanov'un önerisi ile ABD'den 4 savaş zırhlısı almak istemiş, ancak ekonomik durum yetersizliğinden bu istek gerçekleşmemiştir.²⁸

Büyük devletlerin tamamının desteğini alarak 8 (21) Şubat 1914 tarihinde Osmanlı Devleti'ne Yeniköy Anlaşması'nı imzalatan Rus Hükümeti'nin aynı tarihlerde Boğazların işgali ile ilgili Şubat planı'nı²⁹ masaya yatırması tesadüf olmasa gerektir³⁰. Rusya kara kuvvetleri ile donanmasını geliştirmeye ve Kafkasya'da stratejik demiryolları inşa etmeye yönelik çalışmalarını hızlandırmaya karar vermişti³¹. Bu çerçevede İstanbul ve Boğazların Rusya tarafından işgaline imkân sağlayacak amfibi tarzı bir operasyona dair planlar gözden geçirilmişti³². Bizzat II. Nikolay'nın da katıldığı bu görüşmelerde Sazonov'un, "Boğazlara saldırı kaçınılmazdır, bu saldırı sayesinde Avrupa savaşını durdurabiliriz. Bu işte bize en çok yardımcı olabilecek devlet Sırbistan olmalıdır. Her ikimiz farklı yönlerden aynı anda saldırarak savaşı kazanabiliriz"³³ şeklindeki sözleri izlenecek muhtemel taktiğe dair ipuçları vermektedir. Şubat Planı 5 Nisan 1914'te II. Nikolay tarafından imzalanmıştır.³⁴ Lakin, Almanya ile yakınlaşan Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'ni Avrupa savaşından önce pasifleştirmeyi hedefleyen bu plan, düşünülenin aksine genel bir Avrupa savaşına yol açabileceğinden askıya alınmıştır.³⁵

İşte tam bu sıralarda Talat Paşa, diplomatik bir manevrayla II. Nikolay ve Sazonov ile görüş düzenlemeye çalışmaktaydı. Hatta, 10-13 Mayıs 1914 tarihleri

²⁷ Aslanova 2011, s. 101; Bingöl, 2006, s. 12-13.

²⁸ Duman 2017, s. 26.

²⁹ *Mezhdunarodnyye otnosheniya v epokhu imperializma: dokumenty iz arkhivov tsarskogo i Vremennogo pravitel'stv 1878-1917 gg. : Seriya 3: 1914-1917*. Komissiya. Predsedatel: M. Pokrovskiy M.; L. : Gos. sotsial'naya - ekonomika. izdatel'stvo, 1931-1938 gg., s. 373.

³⁰ Aslanova 2011, s.150.

³¹ *BDOW, The Last Years of Peace, Volume X/II*, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, Johnson Reprint Corporation, H. M. Stationery Office, 1938, s.779.

³² Aslanova 2011, s.156.

³³ Bkz. *Zhurnal Osobogo soveshchaniya, obrazovannogo pri Ministerstve vnutrennikh del dlya obsuzhdeniya nekotorykh voprosov po pereselencheskomu delu: Rossiya. Ministerstvo Vnutrennikh Del. Osoboye Soveshchaniye Dlya Obsuzhdeniya Nekotorykh Voprosov Po Pereselencheskomu Delu: Zasedaniya Fevralya i Marta, s.9-10; bkz. Pavlovich 1921, s.55*

³⁴ Çarpaz 2015, s. 1192.

³⁵ Ayrapetov 2014, s. 84-86

arasında Talat Paşa başkanlığındaki Osmanlı heyetinin Livadia³⁶ gezisi kapsamında II. Nikolay ve Sazonov ile görüşmesi nedeniyle³⁷ Türk-Rus ilişkilerinde iyileşme yaşanacağına dair “aldatıcı sinyaller” İngilizlerin rahatsız etmişti. İngilizler, Osmanlı Devleti’nin, Boğazlar rejiminden taviz vererek Rusya ile kapitülasyonların kaldırılması temelinde bir anlaşma yapma ihtimalinden dolayı kaygılanmışlardı³⁸. Netice alınamayan görüşmeler sırasında Sazonov, “Türkiye, Türklerindir” şeklindeki sözleriyle hiç bir gücün Osmanlı topraklarında ayrıcalıklı pozisyon elde etmesine tolerans gösterilmemesi gerektiğini vurgulamıştı³⁹.

1914 yılı ortalarına doğru Rusya’nın Avrupa’daki karışıklıklardan istifade ederek Boğazları ele geçirmeyi planladığına dair söylentiler artsa da İngiltere Boğazların statüsü konusunda 1908’deki çizgisini koruyordu⁴⁰. Ancak Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı’na katıldığında bu çizgi Rusya lehine revize edilebilirdi.

I. Dünya Savaşı başladığında Rusya’nın İstanbul Büyükelçisi, Boğazlara yönelik hedeflerinin bulunmadığını ileri sürerek Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki yakınlaşmayı engellemeye çalışmıştır⁴¹. Ancak 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile gizli bir ittifak antlaşması imzalayan Osmanlı Hükümeti kısa bir süre sonra Goben ve Breslav gemilerinin Çanakkale Boğazı’ndan içeri girmelerine izin vermiştir. Akabinde Boğazlar kapatılmış ve kapitülasyonlar kaldırılmıştır⁴². İşte bu sıralarda Sazonov, İngiliz ve Fransız Hükümetlerine İstanbul Büyükdere’de bir donanma üssü kurma talebini iletmıştır. Rusya’nın İstanbul ve Boğazlar üzerine emellerinin ilk somut işareti olan bu talebe, İngiliz ve Fransız hükümetleri stratejik hamlelerle kaşılık vermişlerdir. Zira savaşın başlarında -düşük bir ihtimal de olsa- olumsuz bir cevabın Rusya’yı Almanya ile yakınlaştırmasından⁴³ olumlu bir cevabın ise Rusya’nın İstanbul ve Boğazlar bölgesinde hakimiyet kurmasına yol açmasından endişe duyulmuştur. Bu nedenle müttefikleri Rus taleplerine “yeşil ışık yaksalar da” resmi bir taahhütte bulunmamışlardır⁴⁴.

29 Ekim 1914 tarihinde Karadeniz Baskını ile Osmanlı Devleti, Rusya ile savaşa girmiştir. Savaşın sonuna kadar Boğazların kapalı kalacak olması o dönemde ticaretinin %37’isini bu güzergâhtan gerçekleştiren Rusya açısından hayati önem taşıyan bir hamle

³⁶ Kırimda Rus Çarlarının istirahat sarayının bulunduğu Livadiya’ya gelen II Nikolayı nezaket ziyareti maksatlı Talat Bey Livadiya’ya heyet göndermiştir. Bkz. Kurat 1990, s. 230.

³⁷ Özel 1982-1998, s. 246-251.

³⁸ Mallet’tan Grey’e 2 Haziran 1914, *BDOW, The Near and Middle East on The Eve of War*, Volume X/I, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, Johnson Reprint Corporation, H. M. Stationery Office, 1936, s.333-334.

³⁹ Buchanan’dan Grey’e 17 Mayıs 1914, *BDOW*, Volume X/I, s.328.

⁴⁰ Grey’dan Buchanan’a 25 Haziran 1914, *BDOW*, Volume X/II, s.809-810.

⁴¹ 3 Ağustos 1914 tarihinde Rus Büyükelçisi Sadrazam’a; Rusya’nın, Boğazlara saldıracak güce sahip olmadığını izah etmişti. Beaumont’tan Grey’e 3 Ağustos 1914, *BDOW, The Outbreak of War*, Volume XI, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Johnson Reprint Corporation, H. M. Stationery Office, London, 1926, s.311.

⁴² Shaw 2014, s.618-620.

⁴³ Mcmeekin 2013, s. 126.

⁴⁴ Köse 2019, s.5.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları

olmuştur. Başkent Petersburg'a 10.000 km daha uzak Vladivostok ile yılın büyük bir bölümünde buzla kaplı kuzeydeki Arhangelsk dışında deniz bağlantısı kalmayan Rusya'da karadan nakliye 25 kat daha fazla maliyete sebebiyet vermektedir. Ayrıca karadan ticaret yapabileceği alternatifler de oldukça sınırlı olduğundan Rusya iktisadi açıdan çöküş girdabına girmişti. Bütün bu sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti savaşa girdiğinde II. Nikolay, İstanbul'u ele geçirme planının uygulanabilecek niteliğe kavuşturulmasını emretmiştir. "Kasım Planı" olarak da nitelendirilen bu planın mimarı Rus Dışişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdür Yardımcısı Nikolay Bazili olmuştur⁴⁵. Bazili, "Kasım Planı"nı Levazım Dairesi Başkanı Yuri Nikiforoviç Danilov (1986-1937) ve Albay A.V. Nemiç ile birlikte hazırlamıştır⁴⁶. Bazili, Rusya'nın Akdenizde egemen olması adına, Boğazlarla birlikte yakın adaların işgalini de önermekteydi⁴⁷.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na katıldığıında Ruslar, İstanbul ve Çanakkale Boğazı'ndan daha fazlasını en azından Ege adalarını kapsayacak şekilde hedeflerini büyütme niyetinde olmuşlardır. Çünkü Çar'a askeri toplantılarda, Sazonov, İzvolski, Bazili ve diğer politikacılar tarafından, çevresindeki adalar alınmadıkça Çanakkale Boğazı'nda kalıcı olamayacakları belirtilmiştir.⁴⁸ Bazili'ye göre yakın adalarla birlikte Boğazların "Avrupa ve Asya geçitleri" kontrol altına alınmalı, batıda "ideal çözümle Edirne'ye, en azından Midye- Enez hattına kadar Trakya'nın tamamı" Rusya tarafından ilhak edilmeliydi⁴⁹. Yürütülecek diplomatik teşebbüslerle birlikte İngiltere ve Fransa'nın desteği sağlanabilir, akabinde Çanakkale Boğazı'na yönelik bir müttefik taarruzu ile eş zamanlı olarak Rusya'nın Karadeniz üzerinden İstanbul Boğazı'na yapacağı amfibi bir çıkarmayla tarihi hayaller gerçekleştirilirdi⁵⁰. Fakat Boğazlara amfibi tarzı bir harekât için yaklaşık 300 bin neferlik bir kolordu gerekiyordu. Oysa o dönemde muhtelif cephelerde savaşan Rusya'nın yeni bir kolorduyu operasyona hazır hale getirebilecek rezerv gücü bulunmamıştır. Bu durumda Boğazların işgali için İngiltere'nin harekete geçmesi gerekiyordu. O sıralarda İngiltere sömürge yollarını güvence altına alabilmek maksadıyla İran ve Mısır'ı ağırlık merkezi haline getirmiştir. Rusya'nın yapılan anlaşmalara sadık kalarak sömürgelerinden uzak durması halinde İngiltere'nin Boğazlara yönelik tarihi politikasında köklü bir değişime razı olması bekleniyordu⁵¹.

9 Kasım 1914 tarihinde Grey, İstanbul ve Boğazlara ilişkin kararın, Almanya'nın yenilgiye uğratılması sonucunda alınacağını belirtmiştir. Rus Çarı II. Nikolay ise Fransa'nın Rusya'daki Büyükelçisi Georges Maurice Paleolog (1859-1944) ile yaptığı 21 Kasım 1914 tarihli görüşmede, Rus savaş gemilerine Boğazlardan serbest geçiş

⁴⁵ Gay 1933, s.95.

⁴⁶ Danilov ve Nemiç Şubat 1914'teki planlama konferansına da katılmış olduklarından Karadeniz ticaret istatistikleri, Rus ve Türk donanmasının tertibatı, Goben ve Breslau'nun vaziyeti hakkında detaylı bilgiye sahiplerdi. McMeekin 2013, s.151.

⁴⁷ RGVIA, *Fond*, 2000, *Opis*. 1, Ed.Hr. 2247, s.1-4.

⁴⁸ Ayrapetov 2014, s. 105-106

⁴⁹ RGVIA, *Fond*, 2000, *Opis*. 1, Ed. Hr, 2247, s.152.

⁵⁰ RGVIA, *Fond*, 2000, *Opis*. 1, Ed. Hr, 2247, s.154.

⁵¹ Ayrapetov 2002, s.236

hakkı tanınması halinde İstanbul'un Rus himayesi altında uluslararası denetim altında "tarafsız" hale getirilebileceğini bildirmiştir. Bu görüşmede II. Nikolay, Midye-Enez hattı sınır olmak üzere İstanbul'un Rusya'ya bırakılması ve bu sınırın batısının Bulgaristan'a verilmesiye "Türklerin Avrupa'dan kovulacağını", doğudaki Osmanlı vilayetlerinde özerklik ilan edileceğini, Ermenilerin istemeleri halinde topraklarına katılacağını da belirtmişti⁵².

28 Aralık 1914 tarihinde Rusya'da hazırlanan "Noel Ertesi Tezkeresi"nde de Almanya'ya, Türkiye üzerinden darbe vurulabileceği öngörülmekte, bu sayede barışı getirebilecek kalıcı sonuçlar elde edilebileceği ileri sürülmekteydi⁵³. Bununla birlikte Boğazlar, diğer yandan İskenderun üzerinden Anadolu'ya yönelik iki harekât Osmanlı Devleti'ni tamamen devre dışı bırakabilirdi⁵⁴. İtilaf Devletlerinin, Boğazları açarak İstanbul'u ele geçirmeleri Almanya'yı yalnızlaştırabilir ve savaşı sonlandırabilirdi⁵⁵.

Çanakkale Savaşları Sırasında Rus Plan ve Talepleri: İstanbul Anlaşması

I. Dünya Savaşı'nın Avrupa cephelerinde kilitlenmesi, savaşın sona erdirilememesi ve Rusya'da yaşanan ekonomik sıkıntıların Çarlık rejiminin sarsılmasına yol açma olasılığı İngiltere'nin Çanakkale Boğazı'na yönelik planlarını hayata geçirmesinde etkili olmuştur⁵⁶. Çanakkale harekâtından önce İngilizler, Ruslara askeri destek karşılığında kazanımlardan pay verme taahhüdünde bulunmuşlardır. Lakin bu tarih Ruslar açısından hiç de müsait bir döneme denk gelmemiştir. Öyle ki, Başkomutanlık Genel Karargahı Diplomatik Şube Müdürü Nikolay Aleksandroviç Kudaşef'in (1868-1925) İngilizlere, "*biz sizlere bu operasyonda denizden destek sağlamayı çok istemiştik. Sadece denizden değil, karadan bile Türklere her taraftan darbe indirmeyi isterdik ki, bu büyük başarı sağlamış olurdu. Böylece onları bu cephede sarsmakla kendi cephemizde de daha rahat ve güçsüz bir kuvvetle karşı karşıya kalırdık ve bununla işlerimiz daha da kolaylaşmış olurdu... Bir de şu an Balkan devletlerinin kafası karışık ve Türklerin mağlubiyeti onların bu kararsızlığına son verir ve bizim işimizi kolaylaştırmış olurdu. Ama maalesef şu an yardım gönderecek durumda değiliz*" şeklindeki cevabı tablo hakkında fikir vermekteydi⁵⁷. İngiliz temsilcinin ise "*Bu saldırıya destek bizim için hayati önem taşıyor, yeterli desteği alamazsak fiyasko ile karşılaşırız ve bu bütün cepheleri etkileyebilir*"⁵⁸ şeklindeki cevabının tutarlı bir öngörü olduğu Çanakkale Savaşlarından sonra daha iyi anlaşılacaktı. Risk değerlendirmeleri sonucunda İngilizler, Rusların İstanbul Boğazı'na yönelik amfibi çıkarma yapmaları konusunda ısrarlarını sürdürmüşlerdir. Rus Orduları Başkomutanı Grandük Nikolay Nikolayeviç Romanov (1856-1929);⁵⁹ İngiliz Büyükelçisine hitaben sarf ettiği "*biz*

⁵² Aslanova 2011, s.159-160; Köse 2019, s. 6-7.

⁵³ McMeekin 2013, s.154.

⁵⁴ Adamova 1924, s.87.

⁵⁵ Ayrapetov 2002, s.39.

⁵⁶ Oglander 2005, s. 12; Erickson 2010, s. 1-2.

⁵⁷ Kolenkovskiy 2001, s.14; Krivoshein 1973, s.86

⁵⁸ Utkin 2002, s.89.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları

Sarıkamış operasyonundan yeni çıktık, doğrudur, büyük galibiyet kazandık ama kaybımız da büyük oldu. Beklentilerimizden çok büyük kayıplar verdik. Şu an onları kapatmak ve yeniden güç toplamakla uğraşıyoruz"⁶⁰ şeklindeki sözleri Rus ordusunun içinde bulunduğu durumu özetlemekteydi. Zira İngilizlerin İstanbul'u ele geçirmeleri halinde dahi, takviye olmaksızın burada kalmaları imkansız olmuştur⁶¹. Rus Hükümeti, koşulları zorlayarak İstanbul Boğazı'na askeri kuvvet sevk etmeyi düşündüyse de Galiçya ve Tanenberg cephelerinde Alman taarruzu nedeniyle destek gönderebilecek durumda olmamıştır⁶². Sazonov yalnızca Vladivostok limanı üzerinden Süveyş Kanalı aracılığıyla seferi bir kuvvet gönderilebileceğini bildirirse de İngilizler "fayda sağlamayacağını" düşündüklerinden bu teklifi geri çevirmişlerdir⁶³. Görüşmelerin ardından İngilizler bu operasyonda Ruslara güvenemeyeceklerini anlamışlardır. İngilizlerin destek karşılığında İstanbul ve Boğazların Ruslara verilmesini içeren vaatleri beklenen reaksiyonu yaratmaya yetmemiştir⁶⁴.

Ruslar, Çanakkale harekâtına destek sağlamadıkları takdirde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının İngiliz ve Fransızların hakimiyetinde kalacağına kesin gözle bakmışlardı⁶⁵. Rusya'nın dikkate alınabilmesi ve tarihi emellerine ulaşabilmesi vereceği desteğe bağlı olmuştur⁶⁶. Nitekim Rusların kaygılarını sezen Fransızlar, Çanakkale harekâtının başlamasından sonra (23 Şubat 1915 tarihinde) "*Rusya'nın rızası olmadan İstanbul'un paylaşılmayacağını ve bu konuda Rusya'nın fikrinin kesinlikle hesaba katılacağını*" bildirmişlerdi⁶⁷. Batı cephesinde Alman taarruzu ile karşı karşıya kalan Fransızlar, bir yandan Rusya'yı kaybetmek istememiş diğer yandan fazla destek sağlamayacakları Çanakkale harekâtının ardından İngilizlerin Boğazlar bölgesinde hegemonya kurmalarını diplomatik teşebbüslerle engellemeye çalışmışlardı.

Çanakkale cephesinin açıldığı tarihlerde Sazonov, Almanlarla bağı kesmesi, Boğazlardaki tahkimatları silahsızlandırması, müttefik donanmasının İstanbul önüne demir atmasına izin vermesi ve gerekli görülen tahkimatların İtilaf Devletleri tarafından müştereken işgalini kabul etmesi koşuluyla Osmanlı Devleti ile ateşkes yapılmasını önermekteydi⁶⁸. Anlaşılan Rusya, garanti olmaksızın İngiliz kuvvetleriyle İstanbul'un işgal edilmesinden, Osmanlı Devleti'nin kendiliğinden teslim olmasını daha avantajlı görmüştür. Fransız Dışişleri Bakanı Theophile Delcasse (1852-1923) ise Boğazları geçmeleri halinde İstanbul'u müştereken işgal ederek "Türkiye'nin Avrupa

⁶⁰ Arutyunyan 1971, s.203.

⁶¹ Krivoshein 1973, s.56.

⁶² RGVIA, Fond. 2000, Opis 1, Ed.Hr. 2247, s.7-9.

⁶³ Köse 2019, s.10.

⁶⁴ Arutyunyan 1971, s.204.

⁶⁵ Kolenkovskiy 2001, s.22; Adamova 1924, s.45.

⁶⁶ Kolenkovskiy 2001, s. 23.

⁶⁷ RGVIA, SSSR Fond, 2000. Opis 1, Ed.Hr. 3806, s.78.

⁶⁸ II. Nikolay tahkimatların müştereken işgali koşulunu, aşırı olduğu gerekçesiyle metinden çıkaracaktı. Sazonov'dan İzvolski ve Benkendorf'a 28 Şubat 1915, (R.D.A.G.B), s.168-169.

bölümündeki egemenliğine son vereceklerini”, Asya’daki bölümünün geleceğinin ise belirsiz kalacağını vurgulayarak müttefikler arasında uzlaşmayı gerekli bulmuştur⁶⁹.

2-3 Mart 1915 tarihleri arasında Çarlık Rusya’nın Büyükelçisi, Londra temsilcisi Grey’e Boğazlara yönelik taleplerini iletmıştır⁷⁰. Grey, bu talepleri Fransa’nın kabul etmeyeceğini bildirmiştir⁷¹. İstanbul’da müttefikler arası bir statü kurulmasını ve Boğazların tarafsızlaştırılmasını arzulayan Fransızlar da İngilizlerin, Rus taleplerini kabul etmeyeceklerini ileri sürmüşlerdir. Osmanlı Devleti’nin Asya’daki toprakların paylaşımı konusunda İngilizlerle uzlaşmaya varan Fransızlar, Boğazlar tarafsızlaştırıldığı takdirde Rus taleplerini onaylayacaklarını dile getirmişlerdir⁷².

İstanbul (Boğazlar) görüşmeleri başlamadan, İngiltere ve Fransa arasındaki uzlaşmayı öğrenen Sazonov, 4 Mart 1915 tarihinde Boğazlara yönelik Rus taleplerini kesinleştirmişti. Rusya’nın varsayımına göre, İstanbul şehri ile Boğaziçi, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı’nın batı kıyıları ve aynı şekilde Midye-Enez hattına kadar güney Trakya, Rusya’nın “kırmızı çizgileri” olarak belirlenmişti. Ayrıca stratejik sebeplerle Boğaziçi ile Sakarya ırmağı arasında ve İzmit Körfezi üzerinde belirtilecek bir hattın batısı, Marmara adaları, Bozcaada ve Gökçeada Rus talepleri arasında sıralanmıştır. Rusya; Fransa ve İngiltere’nin, bahsi geçen bölgelerdeki özel menfaatlerinin “büyük bir dikkat ve itina ile korunacağına” dair tahhütlerde de bulunmuştur. Bunlara karşılık Rusya, müttefiklerinin Osmanlı Devleti ve diğer yerlerdeki talep ve planlarının gerçekleşmesi yolunda “en büyük anlayışı” göstereceğini ve yardımını önermekteydi⁷³.

6 Mart 1915 tarihinde İngiliz Hükümeti Çanakkale harekâtını kendi kuvvetleriyle, doğrudan menfaat sağlama düşüncesiyle değil, müşterek hedefler uğruna gerçekleştirdiklerini, Türkiye’yi saf dışı bırakarak müttefiklere yönelik tehditleri ortadan kaldıracaklarını, Türkiye’nin Almanya’ya yapacağı katkıyı engellemeyi ve tarafsız Balkan devletlerini saflarına çekmeyi hedeflediklerini açıklamıştır. Bununla beraber nihai barış koşulları belirlenmeden Rus taleplerinin kabulü mümkün görünmüyordu. Ayrıca Rusya, katkı sağlayamayacağı gerekçesiyle Yunanistan yerine Bulgaristan’ın savaşa katılması için çalışma yürütülmekteydi. Ancak Kavala’yı Bulgaristan’a bıraktığı takdirde Yunanistan’ın savaşa girmesine Rusya’nın itirazı olmamıştır. İngiltere ise Yunanistan’ın savaşa girmesini engelleyebilecek bir koşula karşılığın Yunanistan’a Boğazlarla ilgili herhangi bir taahhütte bulunulmadığına dair garanti veren İngiliz Hükümeti, İzmir’in Yunanistan’a bırakılması konusunda da üç müttefik arasında mutabakata varıldığını belirtmiştir⁷⁴. 8 Mart 1915 tarihli Fransız cevabı da Yunanistan ile ilgili kısım dışında hemen hemen aynı olmuştur⁷⁵.

⁶⁹ İzvolski’den Sazonov’a 1 Mart 1915, *R.D.A.G.B.*, s.169-170.

⁷⁰ Adamova 1924, s.483.

⁷¹ Benkendorf’tan Sazonov’a 3 Mart 1915, *R.D.A.G.B.*, s. 170-172; Kocabaş 1995, s.90-97; Utkin 2002, s.52.

⁷² İzvolski’den Sazonov’a 4 Mart 1915, *R.D.A.G.B.*, s.173-176.

⁷³ Sazonov’dan İzvolski ve Benkendorf’a 4 Mart 1915, Adamova 1926, s. 98.

⁷⁴ İngiliz Büyükelçisi’nden Sazonov’a 6 Mart 1915, *R.D.A.G.B.*, s.177-180.

⁷⁵ Fransız Büyükelçisi’nden Sazonov’a 8 Mart 1915, Adamova 1926, s. 326.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları

İstanbul ve Boğazların geleceğine dair tartışmalar sürerken Venizelos'un Boğazlara yönelik projelerle Rusya'nın taleplerini engellemeye çalıştığı istihbar alınmıştır. Bundan dolayı Sazonov, Yunan Hükümeti'ni uyararak İstanbul ve Boğazlar sorununun Rus menfaatlerine aykırı bir şekilde çözümünü kabul etmeyeceklerini bildirmiştir. Yunanistan'ın Anadolu'da "ödüllendirilmesine" karşı çıkmayan Sazonov, İstanbul'a yönelik bir politikanın Bulgaristan'ı aleyhe çevireceğini ve Sırbistan'ın durumunu zora sokacağını ileri sürmüştür⁷⁶. Böylece, Rus Hükümeti Yunan birliklerinin Boğazlar bölgesine yaklaşmasına karşı çıkmıştır. Yunanistan meselesi krize dönüşmek üzereyken Venizelos'un iktidardan düşmesi ve yeni hükümetin isteksiz tutumu meselenin kapanmasına yol açmıştır⁷⁷.

Yunanistan meselesi kapansa da İngiltere ve Fransa, Rusya'nın beklediği karşılığı hala vermemektedir. Bu süreçte Sazonov özel görüşmelerinde, taleplerine karşı çıkılması durumunda istifasını vererek çekileceğini bildirmişti. Üstelik siyasi çevrelerde Sazonov'un yerine -Almanya ile ayrı bir barış anlaşması yaparak savaştan çekilmeyi savunan eski Başbakan ve Maliye Bakanı olmuş Sergey Witte'nin (1849-1915) hükümete gireceği konuşulmaktaydı. Müttefikleri, Sazonov'un talepleriyle aynı dönemde gündeme gelen bu söylentilerden ve zamanlamasından tedirgin olmuşlardır. Öyle ki Grey, taleplerini kabul etmemeleri halinde Witte gibi "Alman dostu muhafazakârların" devreye girerek Rusya'nın İngiltere'den uzaklaşmasına yol açabileceğini düşünmüştür⁷⁸. Çanakkale harekâtı için destek sağlayamadığı halde tekliflerinin kabul edilmesinde bu söylentilerin ne kadar etkili olduğu bilinmese de⁷⁹ bahsi geçen harekât sırasında Almanya'da bazı "nüfuzlu kişilerin" Boğazlar bölgesine yönelik tavizlerle Rusya'yı yanlarına çekebilmek amacıyla gayri resmi mahiyette teşebbüslerde buldukları⁸⁰ istihbar alınmıştır.

12 Mart 1915 tarihinde İngilizler, savaştan galip ayrılmaları ve hem kendilerinin hem de Fransızların "gerek Osmanlı Devleti, gerekse diğer yerlerdeki taleplerinin gerçekleşmesi" halinde İstanbul ve Boğazlara ilişkin Rus taleplerini kabul edeceklerini bildirmişlerdi⁸¹. Aynı gün İngiliz Büyükelçisi sunduğu ikinci muhtıradan, Rusya'nın barış şartları belirlenmeden "savaştan en değerli kazancını oluşturacak bir bölgede" bazı

⁷⁶ Sazonov'dan Demidoff'a 7 Mart 1915, *R.D.A.G.B.*, s.180-181.

⁷⁷ Benkendorf'tan Sazonov'a 10 Mart 1915, *R.D.A.G.B.*, s.183-184.

⁷⁸ Khvostov 1963, s.85;

⁷⁹ McMeekin 2013, s.232

⁸⁰ Almanya'da bazı "nüfuzlu kişiler" Çanakkale'nin geçilme ihtimalini gözönünde bulundurarak 1915 yılı Mart-Temmuz ayları arasında Berlin'de ikamet eden Prenses Vasilçikova ve Deutsche Bank Müdürü Monckevitz aracılığıyla Boğazların statüsünde değişikliğe gidilebileceğini, Rusya, Almanya ve Osmanlı Devleti'nden oluşacak bir mekanizma tarafından yönetilebileceğini, hatta kendilerine bırakılabileceğini Rus Hükümeti'ne iletme teşebbüsünde bulunmuşlardı. Monckevitz'in teklifleri Stokholm'daki Rus elçisi Nekloyodov tarafından 1915 yılı Temmuz ayı içerisinde Sazonov'a iletilmişti. Stokholm'daki Rus elçisi Nekloyodov'dan Sazonov'a 20-23 Temmuz 1915, No. 234; Shatilo K. F., *K Popytkam Separatnykh Peregovorov Vo Vremya Pervoy Mirovoy Voyny (Mart -May 1915 G.)* <https://portalus.ru/modules/internationallaw> (Erişim 6 Kasım 2019); Bayur 1991, s.132-140.

⁸¹ İngiliz Büyükelçisi'nden Sazonov'a 12 Mart 1915, *R.D.A.G.B.*, s.185-6.

taahhütlerle dileklerinin yerine getirilmesini istemiş, bu manada İngiltere'nin "önemli bir dostluk göstermiş olduğu" ve geleneksel siyasetindeki değişikliğe işaret şeklinde değerlendirilebileceği vurgulanmıştır. Rus taleplerine karşılık Boğazlarda ticaret gemileri için serbestlik ve İstanbul'da transit geçiş için serbest bir liman şartı da İngilizler tarafından istenmekteydi. Ayrıca İngilizler, Çanakkale Savaşı'ndan azami kazanç sağlayacak olan Rusya'dan, Yunanistan'ın savaşa katılmasına karşı çıkmamasını da istemişlerdi. Böylece, İngiltere Ortadoğu'ya dair taleplerini gündeme getirmekteydi. "Kutsal İslam beldelerinin ve Arap eyaletlerinin bağımsız bir Müslüman devletin yönetiminde kalmasının" kabulü istenmekteydi. Mısır ve Kıbrıs'ın ilhakı planlayan İngilizler Hayfa'nın da kendilerine bırakılmasını istemekteydiler.⁸² İngilizler, 1907 yılında Rusya ile yaptıkları İran'ın nüfuz bölgelerine ayrılmasına dair anlaşmanın gözden geçirilmesini ve tarafsız bölgelerin kendilerine bırakılmasını da koşullarına eklemişlerdi⁸³. Ancak Rusya'nın, gerek İstanbul'a gerekse Ortadoğu'ya yönelik İngiliz koşullarının tamamının onaylaması zor görünmekteydi.

14 Mart 1915 tarihinde Fransızlar, İskenderun bölgesi dahil olmak koşuluyla Suriye ve Kilikya (Adana, Çukurova)'yı topraklarına katma taleplerini Rusya'ya bildirmişlerdi⁸⁴. Ertesi gün Rus Hükümeti, sadece Mersin'in işgalinin "Ermenilerin öfkelerine sebep olabileceği" şeklindeki şerhle Fransız taleplerini onaylamışlardır⁸⁵. Yalnız Fransızlar Filistin'in, Suriye'ye dahil olduğunu ileri sürmüş, buna karşın Ruslar, Yahudilerin her türlü hak ve hukukunun korunacağına ve ayrıcalıklarının tanıyacaklarına dair taahhütte bulunarak⁸⁶ bu bölgenin bağımsız bir vali tarafından yönetilmesi gerektiğini savunmuşlardır⁸⁷. İngilizler Filistin'de Siyonisteri kullanmakla Hindistan yolunu güvenceye almayı planlamışlardı.⁸⁸ Fransızların Filistin'de kutsal yerlerde Berlin Anlaşması doğrultusunda kurulan statükonun muhafazası ya da üç devlet tarafından yeni bir yönetim biçimi belirlenmesine dair teklifleri de Ruslar açısından cazip görülmemiştir⁸⁹. İngilizler ise "Türklerin İstanbul'dan çıkarılmalarından sonra İslam'ın merkezi olacak biçimde bağımsız bir Müslüman devleti kurulması" ile ilgili sorunun öncelikle çözülmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Ancak bu koşullarla Suriye, Filistin ve Irak'ın geleceği hakkında müzakerelere başlanabilirdi⁹⁰.

Rus taleplerinin bazı koşullarla birlikte kabul görmesinin diğer bir sebebi de İstanbul'un üç müttefik arasında işgal bölgelerine ayrılmasına ve müttefikler arası bir mekanizma tarafından yönetilmesine dair tavizlerle sunulmaları olmuştur. İstanbul'un işgal bölgelerine ayrılması ve bu bölgelerin başında İtilaf Devletleri temsilcilerinin

⁸² Özcan 1999, s. 298.

⁸³ İngiliz Büyükelçisi'nden Sazonov'a 12 Mart 1915, Adamova 1926, s. 97.

⁸⁴ Parelog'dan Bazili aracılığıyla Kudaşef'e 14 Mart 1915, *R.D.A.G.B.*, s.189.

⁸⁵ Bazili'den Kudaşef'e 15 Mart 1915, *R.D.A.G.B.*, s.191.

⁸⁶ Adamova 1924, s.85.

⁸⁷ Neratov'dan Sazonov'a 15 Mart 1915, Adamova 1926, s. 331.

⁸⁸ Önal, 2020, XII/ XLIV, s. 249.

⁸⁹ Paleolog tarafından hazırlanan "Kutsal Yerler Konusunda Düzenlenen Çözüm Biçimi (16 Mart 1915)", İzvoliski'den Sazonov'a 17 Mart 1915, *R.D.A.G.B.*, s.192-193.

⁹⁰ İngiliz Büyükelçisi'nden Sazonov'a 20 Mart 1915, *R.D.A.G.B.*, s.193-194.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları

bulunması İngiliz ve Fransız siyasi çevrelerinde taraftar toplamıştır. İstanbul (Boğazlar) anlaşması için 13 Mart 1915 tarihinde Sazonov tarafından sunulan tasarıya göre İngilizler kentin Asya yakasında Kuzguncuk, Üsküdar, Kadıköy, Haydarpaşa, Moda ve Kartal'ı; Fransızlar Karaköy'den başlayıp Haliç, Hasköy, Galata ve Taksim üzerinden Boğaziçi kıyısındaki Ortaköy'e varmak üzere Pera (Beyoğlu)'nu işgal edeceklerdi. Rusya ise Boğazlarla birlikte Avrupa yakasında Karadeniz'den Ortaköy'e, Asya yakasında ise Kuzguncuk'a kadar olan sahil hattını ve Topkapı Sarayı'ndan Theodosis surlarına kadar uzanan; Kariye Kilisesi, Ortodoks Patrikhanesi ve Ayasofya gibi dinsel mekanları barındıran Suriçi'ni işgal altına alacaktı. İstanbul'un askeri idaresi müttefik kumandanlarından oluşacak "askeri konsey" in, sivil idaresi de Yüksek Komiserlerden meydana gelecek "sivil konsey" in sorumluluğuna bırakılacaktı. Askeri konsey iç ve dış güvenlik; sivil konsey ise idari, dini, etnik, iktisadi, ticari ve malî meselelerle ilgilenecekti. İngilizler demiryolu hatları gibi stratejik güzergâhların kendi tasarıflarına bırakılmasını yararlı bulsalar da İstanbul işgal edilmeden bölgesel paylaşım konusunda bağlayıcı bir anlaşma istememişlerdi. Fransızlar ise büyük oranda sermayelerinin bulunduğu Osmanlı Bankası, Duyun-ı Umumiye İdaresi ve Reji üzerindeki hakimiyetlerini korumaya çalışmışlardı. İstanbul'un alınamayacağını anlaşılmaya başlandığı 1915 yılı Eylül ayına kadar bu yönetim mekanizmasına dair görüş alışverişi sürmüştür. Bu kapsamda yerel hizmetler, vakıflar, maliye, adliye, hukuk, asayiş, kapitülasyonlar, iktisat, ulaşım, iletişim gibi meseleler hakkında fikir teatisi gerçekleştirilmişti⁹¹.

Ortadoğu'nun geleceğine ilişkin tartışmaların İstanbul ve Boğazlarla ilgili taleplerinin önüne geçmesinden endişe eden Rus Çarı, 16 Mart 1915 tarihinde Fransız ve İngilizlerin hak iddialarını kabul edeceğini açıklamıştır⁹². 20 Mart 1915 tarihinde Sazonov, İstanbul'dan transit geçiş serbestisi tanınacağına ve ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmelerine müsaade edileceğine dair garanti vermiştir. Ayrıca "makul koşullarla" Yunanistan'ın harekâta katılmasına karşı olmadığını belirtmişti⁹³. 10 Nisan 1915 tarihinde Fransızlar gerek doğuya gerekse diğer yerlere yönelik planlarının gerçekleşmesi halinde Rus taleplerini onaylayacaklarını bildirmişlerdir⁹⁴. Arap yarımadasında müstakil bir Müslüman devleti kurulmasına itirazda bulunmayan Ruslar, İran'da tarafsız bölgenin İngiltere'ye bırakılmasına dair teklife karşılık, bu bölgenin iki devlet arasında paylaşılmasını önermişlerdi. Son olarak Afganistan'ın kuzeyinin Rus nüfuz sahasında olduğunun kabulü şeklindeki teklif ise⁹⁵ pazarlık gücünü artırmak maksadıyla tartışma konusu haline getirilmişti. Bu durum anlaşmanın onay sürecini geciktirmiştir.

⁹¹ Ruslar 13 Nisan 1915 tarihinde İstanbul Yüksek Komiseri olarak Belgrad Elçisi ünlü Panslavist Prens Trubetskoy'u, onun hukuk müşavirliğine ise Türk düşmanı olarak bilinen İstanbul Rus Büyükelçiliği eski Baştercümanı Mandelstam'ı atamışlardı. Bayur 1991, s.153-155; Polat 2018, s.126-135.

⁹² Hart 2014, s.145.

⁹³ Venizelos'un çekilmesinin ardından Yunanistan'da iktidara gelen Gunaris Hükümeti'ne savaşa katıldıkları takdirde Aydın vilayeti vaat edilmişse de sonuç alınamamıştı. Sazonov'tan Demidoff'a 4 Nisan 1915; İngiliz Büyükelçisi'nden Sazonov'a 8 Nisan 1915, *R.D.A.G.B.*, s.199.

⁹⁴ Fransız Büyükelçisi'nden Sazonov'a 10 Nisan 1915, Adamova 1926, s. 304-305.

⁹⁵ Sazonov'tan Benkendorf'a 20 Mart 1915, *R.D.A.G.B.*, s.194-199.

Bu arada 18 Mart 1915 tarihinde İngiltere Çanakkale’de büyük bir darbe almıştı. Yaptıkları çıkarmadan bekledikleri neticeyi alamayan İngilizler ise 1916 yılı başlarında Gelibolu’dan çekilmek zorunda kalmışlardır. Mağlubiyet İngilizlerle Rusların karşılıklı olarak birbirini suçlamasına yol açmıştır; Ruslar, İngilizlerin kendilerine bilgi vermeden harekâta başladıklarını iddia etmiş⁹⁶ hatta İngilizlerin Boğazları ve İstanbul’u Rusların yardımı olmadan ele geçirmeyi tercih ettiklerini ileri sürmüşlerdir. Başka bir ifadeyle İngilizlerin, Boğazların hakimiyetini Rusya ile paylaşmama düşüncesiyle bu şekilde hareket ettikleri iddia edilmiştir⁹⁷. İngilizlerin böyle bir hedefi bulursa bile Çanakkale harekâtından önce Rusya’dan destek talep edildiğini fakat bunun karşılanmadığını hatırlatmakta yarar vardır.

İstanbul ve Boğazlar bölgesine yönelik hedefleri gerçekleşmeyen Ruslar, yaşadıkları ekonomik sıkıntılara rağmen ilerleyen süreçte Kafkasya cephesindeki başarıların da getirdiği cesaretle Boğazlar bölgesine yönelik taahhütleri teminat altına alacak ve Anadolu’da işgal edecekleri arazinin kendilerinde kalmasını sağlayacak bir anlaşma arayışı içerisine gireceklerdi. Bu kapsamda Ruslar, Şam’da bulunan Osmanlı 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa’yı sürecin içine çekmeye yönelik planlar geliştireceklerdi.

Cemal (Paşa) Planı

1915 yılı sonlarında Ruslar, Said Halim Paşa Hükümeti ile Ermeni göçmenlerin yerleştirileceği bölgeler konusunda fikir ayrılığı yaşadığı düşünülen Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa’nın ismini kullanarak bir plan tasarladılar. Bu plan üzerinde çalışıldığı sıralarda, Osmanlı uyruklu olup Rus himayesine giren Ermeni müteşebbis Dr. Hakov (Yakob) Zavriev, Bükreş’teki Rus diplomatlar aracılığıyla Petrograd ile temas kurmuş ve 1915 yılı Aralık ayı içerisinde Şam’da Cemal Paşa ile anlaşma zemini bulduğunu ileri sürmüştür. Zavriev İtilaf Devletlerinin, İttihatçı Hükümeti devirerek İstanbul’a hakim olma konusunda Cemal Paşa’ya destek sağlamaları ve onun da “Ermenilerin güvenliği için tedbirler alacağını” iddia etmiştir. Ruslarla temasın ardından Zavriev, Ermenilerin toprak iddiaları konusunda siyasi çevrelerin ve kamuoyunun desteğini almak üzere Avrupa’ya gitmişti⁹⁸.

Zavriev ve Ermeni Milli Delegasyonu Başkanı Bogos Nubar Paşa’nın (1851-1930) üç müttefik devletin himayesi altında Anadolu’nun doğusunu ve Kilikya’yı içine alan bir Ermeni devleti ve özerk Kürdistan kurmaya yönelik talepleri, Rus temsilcilerinin desteklerini kesmelerine yol açmıştı⁹⁹. Bundan sonra Ruslar, Cemal Paşa’ya doğrudan ulaşmak için harekete geçmişti. 1912-14 yılları arasında İstanbul’da Rus Büyükelçiliğinde danışman olarak görev yapan ve Ermeni ıslahat projesinin hazırlanmasında önemli bir rol oynayan K. N. Gulkevich (1865-1935) Osmanlı Hükümeti içerisindeki ayrılıkları destekleyebileceklerini, bu nedenle Cemal Paşa’ya her

⁹⁶ McMeekin 2013, s.169.

⁹⁷ Luneva 2003, s.59.

⁹⁸ Neratov’dan Paris ve Londra Büyükelçilerine (tarihsiz), *R.D.A.G.B.*, s.201.

⁹⁹ Sazonov’dan İzvolksi’ye 18 Mayıs 1915; İzvolksi’den Sazonov’a 14 Haziran 1915, *R.D.A.G.B.*, s.202; 204-205.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları

türlü sözün verilebileceğini bildirmişti¹⁰⁰.

25 Aralık 1915 tarihinde Sazonov müttefik büyükelçilerine Cemal Paşa'nın durumundan bahsetmişti. Osmanlı topraklarında oluşturulması planlanan Suriye, Filistin, Irak, Arabistan, Kilikya, Ermenistan ve Kürdistan özerk eyaletleri dahil Anadolu'da bağımsızlık ve dokunulmazlık garantisi verilecek olan Cemal Paşa, Padişah olarak tanınacaktı. Cemal Paşa'ya askeri malzeme desteği sağlanacak, İstanbul Hükümeti ve Padişah'ın Almanların elinde esir olduğunu savunan bir propaganda yürütecek ve geniş çaplı bir isyan başlatılacaktı. Ayrıca Cemal Paşa'ya savaş sonunda malî yardımda bulunulacak, o da bunlara karşılık İstanbul ve Boğazlar bölgesinden vazgeçecek, Ermenilerin "kurtarılması" ve savaşın sonuna kadar işçilerinin sağlanması hususunda gereğini yapacaktı.¹⁰¹ Cemal Paşa başarılı olmasa dahi karışıklık İtilaf Devletlerinin işine yarayacaktı. Bundan dolayı Sazonov müttefiklerin, Ermeniler aracılığıyla bir an önce Cemal Paşa ile temasa geçmelerini önermişti¹⁰². Aynı gün aracı Ermenilerin yerine biri İngiliz diğeri Rus olmak üzere iki özel ajanın görevlendirilmesi görüşülmüştü. Gelibolu'nun tahliyesi ve Alman-Bulgar ordularının başarılarının, Cemal Paşa'nın isyana cesaret edememesine neden olabileceği bilindiği halde¹⁰³ bu plan tartışmaya açılmıştır.

İtalya Dışişleri Bakanı Sidney Baron Sonino (1847-1922), Cemal Paşa planını hemen onaylamıştı¹⁰⁴. Fakat Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand'ın (1862-1932) ciddi çekinceleri olmuştur. Zira hazırlanan plan Fransa'yı Suriye, Filistin ve Kilikya'dan vazgeçmek zorunda bırakıyordu. Bu nedenle Fransa'nın taleplerinin karşılanması koşuluyla görüşmelere başlanması uygun görülmüştür. Öyle görülüyor ki, Fransa ve İngiltere'ye verilen sözleri zedelemeyecek şekilde plan revize edilmeliydi¹⁰⁵. Osmanlı Devleti'nde karışıklık çıkmasını ve Kanal harekâtının akamete uğramasını hedefleyen Sazonov müttefik menfaatlerine dair teminattan çekinmemiştir¹⁰⁶. Başlangıçta Cemal Paşa'ya destek sağlanmasının faydalı olacağını düşünen İngilizler¹⁰⁷ Ortadoğu'ya yönelik projeleri dolayısıyla Cemal Paşa planına temkinli yaklaşmışlardır. Basra'yı işgal altında tutan İngilizler ilk etapta Bağdat'a kadar olan sahayı kontrolleri altına almak istemişlerdir. Ayrıca İngilizler, Araplarla temasa geçmiş, Hicaz bölgesi merkez olmak üzere geniş çaplı bir isyan hazırlığına başlamışlardı. Dolayısıyla Cemal Paşa planı Arap projesiyle uzlaştırılmadıkça başarı şansı çok düşük görünüyordu¹⁰⁸. Görüşmelerin

¹⁰⁰ Poklevski'den Gulkoviç'e 11 Aralık 1915, Gulkoviç'ten Poklevski'ye 12 Aralık 1915, *R.D.A.G.B.*, s.209-210.

¹⁰¹ Aya 2008, s. 38.

¹⁰² Sazonov'tan Paris, Londra ve Roma'daki Rus Büyükelçilerine 25 Aralık 1915, *R.D.A.G.B.*, s.210-211; Murat, Kutlu, Rusların Cemal Paşa'yı kral yapma planı <http://www.gercek hayat.com.tr/yazarlar/ruslarin-cemal-pasayi-kral-yapma-planı/>(Erişim:09.07.2021)

¹⁰³ Poklevski'den Gulkoviç'e 25 Aralık 1915, Adamova 1926, s. 247.

¹⁰⁴ Giers'den Sazonov'a 28 Aralık 1915, *R.D.A.G.B.*, s.213.

¹⁰⁵ İzvolksi'den Sazonov'a 27, 29 Aralık 1915, *R.D.A.G.B.*, s.214-216.

¹⁰⁶ Sazonov'tan İzvolksi'ye 30 Aralık 1915, *R.D.A.G.B.*, s.217.

¹⁰⁷ Grey, 30 Aralık 1915 tarihinde İngiliz Büyükelçisi Buchanan'a, Cemal Paşa planı için destek sağlanabileceğini bildirmişti. Burak 2004, s.74.

¹⁰⁸ Benkendorf'tan Sazonov'a 30 Aralık 1915, *R.D.A.G.B.*, s.218-219.

Mısır'da yapılması planlanırken İngilizler, Araplarla yapılan görüşmelere sekte vuracağı gerekçesiyle Cemal Paşa ile görüşmekten vazgeçtiklerini bildirmişlerdir. Ancak Fransızların istemeleri halinde kendi nüfuz sahalarındaki Ermenilerle, Rusların da Cemal Paşa ile ayrı görüşmeler gerçekleştirmesinde herhangi bir sakınca görülmemiştir¹⁰⁹. Fransızlar ise öncelikle Araplarla görüşen İngilizlerden Suriye ve Kilikya'ya dair teminat beklemişlerdir. Rusların Osmanlı Asyasında rol üstlenme gayretlerinin, 1915 yılı Aralık ayı başlarında Paris'te başlayan Sykes-Picot görüşmelerinin belli bir olgunluğa eriştiği döneme denk gelmesi ayrıca dikkat çekmektedir. Nitekim bu sıralarda Sykes ve Picot İttifak'ın hazırladığı taslağa Rusya'nın da onay vermesi için Petrograd'a gönderilmesi kararlaştırılmıştı¹¹⁰.

Bu arada Rusya'nın Fransa Büyükelçi İzvolski, yeniden temasa geçtiği Zavriev'in Fransız Dışişleri Bakanı Briand ile görüşmesini sağlamışsa da Cemal Paşa planının, ana hatlarıyla belirginleşmeye başlayan Sykes-Picot Anlaşması ile uzlaşması mümkün görünmüyordu¹¹¹.

Teklifi kabul ettiğine dair en ufak bir bulgu olmadığı halde Cemal Paşa planını, Skes-Picot müzakerelerine paralel olarak gündeme getiren Rusların, bu sayede avantaj sağlama gayreti içerisinde oldukları ileri sürülebilir. Öncelikle, Osmanlı Padişahı olmaya heves edecek birinin başkenti Ruslara bırakmayı kabul etmesi inandırıcılıktan uzaktır. Daha da mühimi sözkonusu görüşmeye dair mektuplar Cemal Paşa'nın değil Zavriev'in imzasını taşımaktadır¹¹². Cemal Paşa'nın Suriye, Filistin ya da Anadolu'da ayaklanmak yerine Ruslara bırakacağı İstanbul'u ele geçirmek için destek talebi de mantıklı görülmemektedir¹¹³. Büyük ihtimalle Cemal Paşa planı Ruslar tarafından kurgulanmış bir senaryoydu. Cemal Paşa planı akamete uğrayan Petersburg hükümeti, o sıralarda Paris'te bulunan Prens Sabahattin taraftarlarıyla temasa geçerek İstanbul'da bir darbe gerçekleştirmeyi düşünmüşlerdi. Fakat bu plan da uygulanamamıştı¹¹⁴. Zaten

¹⁰⁹ Benkendorf'tan Sazonov'a 23 Ocak 1916, *Adamova 1926*, s. 139.

¹¹⁰ İzvolski'den Sazonov'a 9,18 Şubat 1916, *R.D.A.G.B.*, s.225.

¹¹¹ İzvolski'den Sazonov'a 21 Mart 1916, *Adamova 1926*, s. 144.

¹¹² McMeekin 2013, s.236; Bagirov, Verdiyeva 2015, s.128.

¹¹³ Pokrovskiy 1934, s. 506; Murat, Kutlu, Rusların Cemal Paşa'yı kral yapma planı <http://www.gercek hayat.com.tr/yazarlar/ruslarin-cemal-pasayi-kral-yapma-planı/>(Erişim:09.07.2021)

¹¹⁴ Ruslar İsviçre'de Prens Sabahattin'in yakın adamlarından Kemal Mithat ile de temas halindediler. Kemal Mithat muhalefeti örgütleyerek İttihatçılara bir darbe vurmak ve savaştan çekilmek amacıyla İtilaf Devletlerinden destek istiyordu. Bu amaçla Selanik'te bulunan muhaliflerden Yusuf Rasih ve Asaf Muammer'i Bern'e çağırılmıştı. Ruslar ilk dönemlerde içeride karışıklık yaratabilecek böyle bir eylemin başarı ihtimali artmadan kesin taahhütlerden kaçınıyorlardı. Kemal Mithat ve Ali Galip, İngiliz ve Fransız temsilcilerine de müracaatla, İttihatçı Hükümeti düşürebilmek amacıyla bir ayaklanma planı sunmuşlardı. Sözkonusu taslakta dışarıdaki İttihatçı muhaliflerinden kurulacak bir birliğin İstanbul'a çıkarılması, padişahın devrilmesi ve Osmanlı saltanatına mensup bir prensin ki -Prens Sabahattin kastediliyordu- tahta çıkarılması planlanıyordu. II. Nikolay ise artık Türklerin Avrupa'dan çıkarılması gerektiğini düşündüğünden bu plana sıcak bakmıyordu. Baheraht'tan Sazonov'a 24 Mayıs; 15 ve 26 Haziran 1916, Baheraht'tan Şturmer'e 26 Ağustos 1916, *R.D.A.G.B.*, s.298-301, 317-319.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları

İngilizler, uygulama şansı son derece düşük planlar yerine Ortadoğu'ya yönelik projelerini hayata geçirebilecek alt yapıyı tamamlamak üzereydiler.

Sazonov'un Cemal Paşa planıyla, nabız yoklayarak Osmanlı topraklarını paylaşmaya ilişkin Fransız ve İngiliz niyetlerini açığa çıkarmayı hedefledikleri hatta bu planlarla Paris ve Londra'nın arasını açarak avantaj sağlamaya çalıştıkları da iddia edilebilir. Nitekim içeriği belirginleşen Sykes-Picot Anlaşması, Rus menfaatlerinin pek dikkate alınmadığını göstermektedir.

Rusya'nın, Anadolu'ya Yönelik Talepleri: Sykes-Picot Anlaşması

Çanakkale hareketiyle istediklerini elde edemeyen İngilizler sonradan Sykes-Picot Anlaşmasının özünü oluşturacak De Bunsen Komitesi'nin toplantılarıyla faaliyetlerini yeniden tasarlamaya koyulmuştur. 1915 Nisan ve Haziran aylarında gerçekleşen 13 ayrı toplantı sonrasında durum tesbiti yapılmış Rusya ve Fransa'nın talepleri kısmen makul bulunmuştur.¹¹⁵

1915 yılı Temmuz ayından itibaren Şerif Hüseyinle anlaşma yolunda ciddi adımlar atan İngilizler, 21 Ekim 1915 tarihinde bu görüşmelerin içeriği hakkında Fransızları bilgilendirmişlerdi. Ortadoğu'ya yönelik beklentilere sahip Fransızlar kesişen ilgi alanlarında, İngilizlerle görüşmek ve uzlaşmaktan başka seçenek bulamamışlardı.

3 Ocak 1916 tarihinde İngiliz ve Fransızlar “Küçük Asya” Anlaşma taslağı üzerinde büyük ölçüde uzlaşmaya varmışlardı. 1916 yılının Mart ayı başlarında taraflar arasında neredeyse ciddi bir pürüz kalmamıştı¹¹⁶. Sonradan Sykes-Picot Anlaşması adıyla anılan bu anlaşmaya göre; İngiltere'nin Ek 1'de yer alan haritada belirtilen “kırmızı” bölgede¹¹⁷ doğrudan, bu bölgeye ilaveten “B” bölgesinde¹¹⁸ dolaylı kontrol kurmasına; Fransa'nın ise “mavi” bölgede¹¹⁹ doğrudan, bu bölgeye ilaveten “A” bölgesinde¹²⁰ dolaylı kontrol kurmasına izin verilmekteydi. Buna göre “A” bölgesinde Fransız “B” bölgesinde İngilizlerin himayesi altında kurulması planlanan ayrı ya da birleşik Arap devletleri üzerinde hami devletler iktisadi ve idari ayrıcalıklara sahip olacaklar, arzuladıkları şekilde bir yönetim kurabileceklerdi. Ayrıca “A” ve “B” bölgelerinde daha önceden kazanılmış ayrıcalık ve haklar saklı kalacaktı. Filistin'de ise Rusya ile görüşmelerden sonra Şerif Hüseyin'in rızası alınmak koşuluyla uluslararası bir idare kurulması kararlaştırılmıştı¹²¹. Nitekim Sykes-Picot Anlaşması'nın içeriğinden

¹¹⁵ İsmail Şahin, Cemile Şahin, İsmail Şükür, “Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması”, *International Journal of Social Science*, XXXVIII/II, 2015, s. 244.

¹¹⁶ Barr 2016, s. 30-44.

¹¹⁷ Kerbela ve Necef'i kapsayacak şekilde Basra Körfezi'nden Bağdat'a kadar.

¹¹⁸ Kuveyt sınırından itibaren Al Hufuf, Habbaniyah, Kerkük, Amman ve Beersheba.

¹¹⁹ Beyrut'tan itibaren Trablus, Lazkiye, İskenderun, Adana, Adıyaman, Malatya, Sivas'ın bir kısmı ve Gaziantep, Urfa, Mardin, Diyarbakır, Hakkâri dahil, İran'ın Urmiye vilayetine kadar.

¹²⁰ Musul, Deyr-i Zor, Tedmür, Halep, Hama, Humus ve Şam dahil.

¹²¹ Hurewitz 1958, s.11-25; Hermreich 1974, s. 5-10; Fromkin 1994, s.181-188; Şahin ve diğerleri 2015, s. 241-262.

haberdar edilen Ruslar, taleplerini gündeme getirmiş ve taraflar arasında Petersburg’da üçlü görüşme kararı almışlardır¹²².

9 Mart 1916 tarihinde düzenlenen ilk üçlü toplantıda İngiliz ve Fransız büyükelçileri, nüfuz bölgeleri ile Arapların hareket alanı hakkında izahatta bulunmuşlardır¹²³. Fakat bu aşamada Rusya da gündeme getireceği taleplerinde son derece ısrarcı olmuştur. Bunda, İtilaf Devletlerinin 1916 yılı başlarında Gelibolu’dan çekilerek mağlubiyeti kabullenmeleri etkili olmuştur¹²⁴. Üstelik Belgrad yeniden Avusturya işgali altına alınmış ve Berlin ile İstanbul arasında kesintisiz irtibat kurulmuştu. İlaveten, Selman-ı Pak Muharebelerinde yenilen İngilizlerin 3 Aralık 1915 tarihinde Kut’a çekilmeleri, Batı cephesinde siper savaşları İngiltere ve Fransa’nın elini zayıflatmıştı. Ruslar ise Galiçya’da tekrar atağa kalkmış, Sarıkamış’tan galip ayrılarak Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başlamışlardı. 1916 yılı başlarında İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin durumu iyi görünmezken¹²⁵, Rusya Kafkasya cephesinde ilerlemekteydi.

16 Şubat 1916 tarihinde Erzurum’u işgal eden Rusya’nın durumu müttefiklerine oranla Osmanlı topraklarında daha parlaktı¹²⁶. Rusya’nın başarıları Sykes-Picot görüşmelerinin sürdüğü döneme denk geldiğinden Rusya lehine düzenlemelere zemin hazır gibiydi. Ayrıca Kut’ül Amare’de kuşatılan İngilizler, 1916 yılı başlarında Ruslardan acil yardım talebinde bulunmuş¹²⁷, bu maksatla Kuzey İran’da bulunan Nikolay Nikolayeviç Baratov’un (1865-1932) birlikleri Irak cephesine yönlendirilmişti¹²⁸. Baratov’un Seferi Kuvvetleri, Osmanlı birlikleri tarafından durdurulacak ve 1916 yılı sonlarında kayıplar vererek çekilmek zorunda kalacak olsalar da görüşmelerin yapıldığı sıralarda bu operasyon başarılı gözükmekteydi¹²⁹. Kanal Cephesi’nde ise henüz taarruza geçmeyen İngilizler, bu süreci kağıt üzerinde müttefikleri lehine bazı “fedakarlıklarda” bulunarak geçiştirmeyi hedeflemişlerdi¹³⁰.

Konjonktürü değerlendiren Sazonov’un İngiliz ve Fransız nüfuz alanlarına itirazı üzerine İngiliz temsilci George Buchanan (1854-1924) “A” bölgesindeki Bitlis geçitleri ve Hakkari’nin Rus idaresi altına girmesini ancak “Kilikya”nın “A” bölgesi içerisinde kalmasını önermişti. Erzurum dahil olmak kaydıyla “Ermenistan’ın geri kalan bölümü” de Rus nüfuz alanı içerisinde kalacaktı¹³¹. “Ermenistan”ı Rusya’ya bırakmakla Sykes; Azerbaycan, Türkiye ve Kafkasya’daki bütün ihtilalci Ermeni komitelerinin birleşeceğini, bu bölgeyi “Rusya’nın yönetmesinin güç olacağını ve hoşnutsuzluğun had safhaya ulaşacağını” iddia etmekteydi. Ayrıca Rusya, Ermenilerin az olduğu Anadolu’da, Kuzeyde Lazlarla güneyde Kürtlerin çoğunlukta olduğu bir coğrafyada

¹²² Yerukhimovich, Yerusalmiskiy, Volynskiy, Kotovich 1934, s. 25.

¹²³ Bayur 1991, s.26.

¹²⁴ Bağirov, Verdiyeva 2015, s.32.

¹²⁵ Gay 1933, s.59.

¹²⁶ Shevelöv 2015, s.205.

¹²⁷ Korsun 2010, s.184.

¹²⁸ RGVIA, APR. Konsulstva Kermansahe. Fond 2000, Opis. 886. Ed.Hr. 122, s.503-505.

¹²⁹ Korsun 1946. s. 184-185; Martirosyan 2006, s. 86.

¹³⁰ Pavlovich 1921, s.53.

¹³¹ Buchanan’dan Sazonov’a 11 Mart 1916, *R.D.A.G.B.*, s.231-32; Pokrovskiy 1931-1938, s.632.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları

yönetimsel sorunlarla uğraşmak zorunda kalacaktı. “Anarşist-Sosyalist Ermenilerin” Rus bölgesinde kalacak olan “Ermenistan” a hakim olması da ayrı bir endişe kaynağı olmuştur¹³².

Kafkasya'daki generalleri de Rusya'ya karşı “düşmanca” tutuma sahip Ermeni teşkilatlarının ileride bu tutumlarını sürdüreceklerini, dolayısıyla özerklik düşüncesinin tartışmaya dahi açılmaması gerektiğini önemle vurgulamışlardı¹³³. Sazonov ise “sükunet içerisinde olmayan halklarla meskun” bu bölgede ileride karşılına Avrupalıların çıkacağını öngörmekteydi. Buna karşın “misyoner-müttefik” Avrupalı devletlerle sınır temasının kesilmesi amacıyla Hakkari Ruslarda kalmalıydı. Neticede İstanbul Anlaşması'nın gerçekleşmesi ve Filistin'de Ortodokslara haklar verilmesi koşuluyla diğer hükümlere Rusya razı olacaktı¹³⁴. Fakat Fransız ve İngiliz bölgesinde mevcut gümrük vergileri ve transit geçişle ilgili kaidenin Rus bölgesi için de geçerli olacağına dair hüküm¹³⁵ Rus yasalarına aykırı bulunmaktaydı¹³⁶. İngilizler ise transit geçişle ilgili taleplerden vazgeçmemişlerdi¹³⁷. Fransızlar ise Hakkari'nin Rusya'ya bırakılmasını onaylayarak Sykes-Picot Anlaşması'nda revizyona razı olmuşlardı¹³⁸. Bundan sonra Ruslar, Kuzey Anadolu'da nüfuz sahalarını Sinop'a hatta İnebolu'ya kadar uzatmaya çalışacaklardı¹³⁹. Sazonov, Anadolu'nun doğusunda elde edilecek toprakların ardından Fransızlarla kuşatılacaklarının farkındaydı¹⁴⁰. Bu nedenle Ruslar hedefleri gerçekleşmediği takdirde Kuzey Anadolu'nun “zayıf” Türkiye'de kalmasından yana olmuşlardı¹⁴¹.

Üçlü müzakerelerin sürdüğü 1916 yılı Mart ve Nisan ayları içerisinde Erzincan, Bitlis, Muş, Van ve Hakkari'nin bir bölümü ile birlikte Trabzon ve Rize'yi ele geçiren Ruslar, Anadolu'nun doğusunda büyük ölçüde saha hakimiyeti kurmuşlardı.

¹³² Sykes'dan Buchanon'a (tarihsiz), *R.D.A.G.B.*, s.232-34.

¹³³ Kasımlı 2018, s. 36.

¹³⁴ Sazonov'tan İmparator'a 13 Mart 1916; Sazonov'tan İngiliz ve Fransız Büyükelçilerine 17 Mart 1916, *R.D.A.G.B.*, s.235-242.

¹³⁵ Gotlib 1960, s.138.

¹³⁶ Rusya Dışişleri Bakanlığı'ndan İngiliz ve Fransız Büyükelçilerine 21 Mart 1916, *R.D.A.G.B.*, s.244-45.

¹³⁷ İngiliz Büyükelçiliği'nden Sazonov'a 29 Mart 1916, *R.D.A.G.B.*, s.249.

¹³⁸ İzvolksi'den Sazonov'a 21 Mart 1916; 31 Mart 1916 (Picot tarafından hazırlanmış olup) Fransız Büyükelçiliği'nden Sazonov'a 31 Mart ve 5 Nisan 1916, *R.D.A.G.B.*, s. 243-249.

¹³⁹ Bkz. Özel Komisyon'un 17-28 Mart 1916 tarihli toplantı tutanakları ve Rus Donanma Bakanı tarafından düzenlenen (tarihsiz) rapor, *R.D.A.G.B.*, s.252-261.

¹⁴⁰ Ele geçireceği bölgelerde Fransız liberalizminin Rus nüfuz alanına sirayetinden ve bağımsızlık düşüncesini tetiklemesinden endişe edilmekteydi. Fransız ve Amerikalı misyonerlerin Ermenileri daha da etkileyerek Rusya'dan uzaklaştırmaları da ayrıca endişe kaynağıydı. İzvolksi'den Sazonov'a 1 Mayıs 1916; Sazonov'tan Kafkasya'da Çar Vekili Nikolay Nikolayeviç'e 27 Haziran 1916, Nikolayeviç'ten Sazonov'a 16 Temmuz 1916, Şturmer'den Kafkasya'da Çar Vekili Dışişleri Bakanlığı'nın Sınır İşleri Memuru S. N. Stolitsi'ye 11 Ağustos 1916, *R.D.A.G.B.*, s. 274-75, 302-309, 314.

¹⁴¹ Piyade Generali Belyayev tarafından hazırlanan ve Rus Dışişleri Bakanı tarafından düzenlenen 6 Nisan 1916 tarihli rapor, *R.D.A.G.B.*, s.262-267;

Taleplerinin büyük bir kısmını kendi gücüyle alan Rusya'nın bundan sonraki hedefi Mezopotamya ve İran olacaktır¹⁴².

26 Nisan 1916 tarihinde Sazonov, Rus nüfuz alanında Osmanlı Devleti tarafından Fransa'ya verilmiş kapitülasyonlar hariç olmak üzere demiryolu vs. ayrıcalıklar ile din, eğitim, kültür ve sağlık kuruluşlarının haklarını tanıyacıklarını bildirmişti. Verilen teminatı Fransızlar yeterli bulmuşlardır¹⁴³.

Fransızların onayını alan İngilizler ise Rusya'ya bırakılacak olan Osmanlı topraklarında elde ettikleri kabotaj hakkının devamını istemişlerdi¹⁴⁴. Ruslar ise Osmanlı Devleti tarafından verilmiş imtiyazları tanıyacıklarına, bilhassa deniz ulaşımı ile ilgili ayrıcalıklı haklar dahil İngiliz hukukunun korunacağına, bu kapsamda din, eğitim ve sağlık kuruluşlarının serbest bir şekilde faaliyette bulunabileceklerine dair genel taahhütlerle müttefiklerini iknaya çalışmışlardı¹⁴⁵. Kabotaj hakkının devamına dair net bir garanti isteyen İngilizler¹⁴⁶, Rusya ile yaptıkları anlaşmayı beklemeye aldıkları halde 23 Mayıs 1916 tarihinde Fransa ile yaptıkları Sykes-Picot Anlaşması'nı onaylamışlardı¹⁴⁷.

1916 yılı ortalarına gelindiği halde Sykes-Picot Anlaşması hala tamamen onaylanmamıştı¹⁴⁸. Ruslar kabotaj hakkı ve kapitülasyonlarla ilgili meselelerin ikinci derecede öneme sahip olduğu ve sonradan kolaylıkla çözülebileceği¹⁴⁹ düşüncesiyle bahsi geçen anlaşmanın mevcut haliyle onaylanmasını sağlayacak bir formül geliştirmişlerdi¹⁵⁰. Nitekim 23 Ekim 1916 tarihinde Grey, bu formülü kabul ettiklerini bildirmiş ve böylece üç müttefik, nota teatileri ile verilen taahhütleri yeterli bularak uzlaşmıştı¹⁵¹. Bundan sonra üç müttefik hedeflerine öncelikle sahada sahip olmayı, ardından ortaya çıkabilecek sorunları çözüme kavuşturmayı tercih edeceklerdi.

Sykes-Picot Anlaşması'nın Yürürlükten Kalkması

Yapıldıkları tarihlerde üst düzeyde devlet yöneticilerinin içeriğinden az çok haberdar oldukları gizli anlaşmaları Ekim Devrimi'nin ardından Bolşevikler dünya kamoyuyla paylaşmışlardı. Bu bağlamda Sykes-Picot Anlaşması'na dair haritayı "*Lev Troçki, İtilaf devletlerinin ihanetinin ve emperyalist niyetlerinin kanıtı olarak yayınlamıştır.*"¹⁵².

¹⁴² Adamova 1924, s.85.

¹⁴³ Sazonov'tan Palelog'a 26 Nisan 1916, *R.D.A.G.B*, s.271-72.

¹⁴⁴ Tolon 2004, s.70-71.

¹⁴⁵ Benkendorf'tan Sazonov'a 30 Mayıs 1916, *R.D.A.G.B*, s.291.

¹⁴⁶ Tolon 2004, s.72-73.

¹⁴⁷ Hurewitz 1958, s.17-21.

¹⁴⁸ Benkendorf'tan Sazonov'a 10 Temmuz 1916, *R.D.A.G.B*, s.306-307.

¹⁴⁹ Benkendorf'tan Neratov'a 24 Temmuz 1916, *R.D.A.G.B*, s.311-12.

¹⁵⁰ Neratov'dan Benkendorf'a 29 Temmuz 1916; Şturmer'den Benkendorf'a 17 Ağustos 1916, *R.D.A.G.B*, s.313, 317.

¹⁵¹ Hurewitz 1958, s.22.

¹⁵² Nol', Besedoval, Islamoved: Soglasheniye Sayksa - Piko - simbol vmeshatel'stva Zapada. <https://www.dw.com/ru>(Erişim: 19 Eylül 2019)

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları

30 Eylül 1918 tarihinde İngiliz ve Fransız temsilciler arasında “işgal edilen düşman (Osmanlı) topraklarının yönetimi” hakkında görüşmek üzere bir konferans düzenlenmişti. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda gerçekleşen bu konferansa Sykes-Picot Anlaşması'nın yürütücülerinden Sykes ve Picot da katılmışlardı¹⁵³. Bahsi geçen konferansta imzalanan Geçici Anlaşma ile İngilizler ve Fransızlar barış anlaşması yapılabileceği, “işgal edilen düşman topraklarının yönetimi” konusunda uzlaşmaya varmışlardı. Bu yönetimde başrolü üstlenen İngilizler, 26 Kasım 1918 tarihinde, hüküm süren koşullar nedeniyle gizli anlaşmaların tatbikatının mümkün olmadığını ve yeni koşullara uygun uluslararası düzenlemeler yapılması gerektiğini bildirmişlerdi¹⁵⁴. İngilizler sonraki aşamada Mısır Yüksek Komiseri McMahon ile Mekke Şerifi Hüseyin işbirliği bazında Ortadoğu'da Osmanlı karşıtı isyan faaliyetlerini güçlendirmiştir.¹⁵⁵ Osmanlı coğrafyasının kaderi bundan böyle müttefikler arası konferanslarda belirlenecekti.

Sonuç

I. Dünya Savaşı öncesinde Rusya ile İngiltere arasında Boğazlar ya da İstanbul'un hakimiyeti konusunda herhangi bir anlaşma yapılmadığına ve yalnızca Boğazlardan savaş gemilerinin geçişine yönelik statüko değişikliğinin gündeme getirildiğine dair tespit çalışmanın sonraki uzlaşma arayışlarının değerlendirilmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Rusların 1908 yılında savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi konusundaki taleplerine, İngilizlerin bütün devletlerin savaş gemilerinin geçişi şartıyla onay vereceklerini bildirmelerine karşılık donanmasına güvenmeyen Rusya teklifini askıya almıştır.

Rusya'nın Ermeni Islahatı üzerinden Anadolu'ya yönelik planlarını uygulamaya çalıştığı bilinmekle, bu sıralarda geliştirilen 1914 Şubat Planı ani bir baskınla Boğazlar bölgesi ve Balkanlarda Rusya lehine düzenlemeleri hedeflemektedir. Bu plan I. Dünya Savaşı'ndan önce Rusya'nın tasavvurlarını ve hazırlıklarını göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girişinin ardından Rus Hükümeti, bir yandan İstanbul ve Boğazlar üzerindeki hakimiyetinin onaylanması amacıyla teşebbüste bulunurken diğer yandan 1914 Kasım Planı ile bu bölgeyi ele geçirmeyi tasarlamıştır. Ancak gerek Kafkasya gerekse Galiçya ve Tanenberg cephelerinde kuvvet bulunduran Rusya'nın bu sıralarda amfibi tarzı bir çıkarma yapacak güce sahip olmadığı açıktı. Kendi kuvvetleriyle başarılı olamayacağını anlayan Rusya bundan sonra Çanakkale harekâtına umutlu olmuştur.

Çanakkale harekâtına gerekli desteği sağlayamayan Rusya'nın, İstanbul'da müttefikler arası bir idareyi gündeme taşıyarak Boğazlara sahip olma çabaları, İstanbul (Boğazlar) Anlaşması ile başarıya ulaşmış gibi görünse de bu anlaşma

¹⁵³ 30 Eylül 1918 tarihli Geçici Anlaşma, The National Archive (TNA), *Foreign Office (FO)*, 406/40, No.4.

¹⁵⁴ Balfour'dan Cambon'a 26 Kasım 1918, *TNA, FO*, 406/40, No.36.

¹⁵⁵ V. N. Vershov, *Politiko-Ekonomicheskie İnteresi Antantı V Kontekste Soglasheniya Sayksa-Piko*, *İstoricheskie Nauki*, IV/II, 2018, s. 23; İ. Şahin ve diğerleri 2015, s. 248.

tamamlanamamıştır. Çünkü Fransa ile Rusya arasında uzlaşma sağlanırken, İngilizler Rus taleplerine karşılık bazı koşullar ileri sürmüştür. Görüşmelerde koşulların bir kısmı kabul edilirken İstanbul'da serbest liman kurulması ve İran'da tarafsız bölgenin İngilizlere bırakılmasına dair koşul Rusya tarafından onaylanmamış; üstelik Rusya, Afganistan'da hakimiyet kurma talebini gündeme getirerek tartışmayı farklı bir boyuta taşımıştır. İngilizlerin Gelibolu'daki başarısızlıkları nedeniyle hayata geçirilemeyeceği anlaşılan İstanbul Anlaşması mevcut haliyle yetersiz görülmüştür.

Avrupa cephelelerinden bekledikleri neticeleri alamayan, Çanakkale ve Kut'ül Amare'de başarısız olan, Kanal cephesinde savunma pozisyonundaki İngilizlerin; Şerif Hüseyin ve Fransızlarla müzakereler yürüttükleri sıralarda Rusya'nın Anadolu'ya yönelik harekâtı, müttefikler arası dengeleri değiştirmiştir. Bununla birlikte Ruslar uygulanma ihtimali zayıf olsa da Cemal Paşa ve Prens Sabahattin planları vesilesiyle Osmanlı topraklarına ilişkin taleplerini gündeme getirebilmişlerdir. Ayrıca Sykes-Picot Anlaşması'nda göz ardı edilen Ruslar, eylemleriyle, bu anlaşmanın taraflarından biri olmuşlardır.

I. Dünya Savaşı'nın ardından rakipsiz kalan İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'ya yönelik planları, ilerleyen süreçte yeni aktörlerle birlikte yeniden yapılandırılrsa da mahiyet ve zihniyet itibarıyla benzer amaçlara hizmet ettiğinden bölgeyi çatışma girdabına sürüklemiştir.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

- Rossyskiy Gosudarstvenniy Voenno-İtariçeskiy Arhiv (RGVIA). *Fond.* 2000.
Opis. 1. Ed.Hr. 2247 (“*Nikolay Bazili, O nashikh tselyakh v Prolivakh 1915*”),
_____. *Fond.* 126. *Opis.* 19. *Ed.Hr.* 358
_____. *Fond.* 2000. *Opis.* 1. *Ed.Hr.* 2220
_____. *SSSR.* *Fond.* 2000. *Opis.* 1. *Ed.Hr.* 3806.
_____. *ARP.* *Konsul'stvo Kermanshakh.* *Fond.* 2000. *Opis.* 886.
Ed.Hr. 122.
The National Archieve (TNA), *Foreign Office (FO)*, 406/40

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

- Adamova 1925 A. Adamova, *Konstantinopol' I Prolivy: Po Sekretnym Dokumentam Ministerstva Inostrannykh Del*, T. 1; Litizdat NKID
- Adamova 1926 A. Adamova, *Yevropeyskiye Derzhavy I Turtsiya Vo Vremya Mirovoy Voyny: Konstantinopol' I Prolivy: Po Sekretnym Dokumentam Ministerstva Inostrannykh Del*, T. 2; Litizdat NKID
- Adamova 1924 A. Adamova, *Razdel Aziatskoy Turtsii Po Sekretnym Dokumentam Ministerstva Inostrannykh Del*, Moskova: Litizdat NKID
- British Documents on the Origins of the War 1898-1914 (BDOW), The Near East The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-9, Volume V*, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Johnson Reprint Corporation, H. M. Stationery Office, London, 1928
- _____, *The Near and Middle East on The Eve of War*, Volume X/I, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, Johnson Reprint Corporation, H. M. Stationery Office, 1936
- _____, *The Last Years of Peace, Volume X/II*, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, Johnson Reprint Corporation, H. M. Stationery Office, 1938
- _____, *The Outbreak of War*, Volume XI, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, Johnson Reprint Corporation, H. M. Stationery Office, 1926
- Sbornik Diplomaticeskikh Dokumentov: Peregovory Ot 19 İyulya Do 19 Oktyabrya 1914 Goda, Predshestvovavshiyey Voyne S Turtsiyey*, Petrograd: Gosudarstvennaya tipografiya, 1914
- Mezhdunarodnyye Otnosheniya v Epokhu İmperializma: Dokumenty İz Arkhivov Tsarskogo İ Vremennogo Pravitel'stv 1878-1917 gg., Seriya 3: 1914-1917*, Komissiya. Predsedatel: M. Pokrovskiy M .; L .: Gos. sotsial'naya - ekonomika. izdatel'stvo, 1931-1938 gg.

Rus Devlet Arşivi Gizli Belgeleri Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası (1914-1917) (R.D.A.G.B), Çev. Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004

Kitaplar

- Aslanova 2011 Sevilya Aslanova, *20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası 1903-1917*, İlkim Ozan Yayınları, Antalya
- Arutunyan 1971 A. Arutyunyan, *Kavkazskiy front 1914 - 1917 g.*, Ayastan, Yerevan
- Aspinall-Oglander Cecil Fabel Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale Gelibou Askerî Harekâtı, C.I., Seferin Başlangıcından 1915 Mayısına Kadar*, Çev. Tahir Tunay, M. Hulusi, Arma Yayınları, İstanbul.
- Ayrapetov 2002 O. Ayrapetov, *Na Vostochnom napravlenii. Sud'ba Bosforskoy ekspeditsii v pravleniye imperatora Nikolaya II. Poslednyaya voyna imperatorskoy Rossii*, Tri kvadrata, Moskva
- Ayrapetov 2014 O. Ayrapetov, *Uchastiye Rossiyskoy imperii v Pervoy mirovoy voyne (1914-1917). 1914 god. Nachalo, Kuchkovo pole*, Moskva
- Bagirov ve Verdiyeva 2015 M. B. Bagirov – K. Y. Verdiyeva (2015) *V poiskakh istiny...Litso armyanstva. Arkhiv Politicheskikh Dokumentov Upravleniya Delami Prezidenta Azerbaydzhanskoj Respubliki. Dokumenty svidetel'stvuyut...*, MBM, Baku
- Barr 2016 James Barr, *Kırmızı Çizgi Paylaşılmayan Toprakların Yakın Tarihi*, Çev. Ekin Can Göksoy, Pegasus Yayınları, İstanbul
- Bayur 1991 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaş*, Cilt III, Kısım II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Burak 2004 Mehmet Durdu Burak, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-İngiliz İlişkileri*, Babil Yayıncılık, Ankara
- Erickson 2010 Edward J. Erickson, *Gallipoli, The Ottoman Campaign*, South Yorkshire
- Fromkin 1994 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, Çev.: Mehmet Harmancı, Gençlik Yayınları, İstanbul
- Gay 1933 Gaya Gay, *Imperialistitseskaya Voyna 1914-1918*, Moskova
- Gotlib 1960 V. Gotlib, *Taynaya Diplomatiya Vo Vremya Pervoy Mirovoy Voyny*, Sotsekgiz, Moskova
- Hermreich 1947 Paul C. Hermreich, *From Paris To Sèvres The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920*, Ohio State University Pres, Ohio

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları

- Hurewitz 1958 J. C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and the Middle East A Documentary Record: 1914-1956*, Vol. II, D. Van Nostrand Company, INC., Princeton, New York
- Khvostov 1963 M. Khvostov, *Istoriya Diplomatii*, Tom. 2, Moskva
- Kolenkovskiy 2011 A. Kolenkovskiy, *Dardanell'skaya Operatsiya*, SPb, Gangut, Moskva
- Korsun 1946 Nikolay Georgiyevich Korsun, *Pervaya mirovaya voyna na Kavkazskom fronte. Operativno-strategicheskiy ocherk*. Voenizdat, Moskva
- Korsun 2011 Nikolay Georgiyevich Korsun, *Pozhelaniya Velikobritanskogo Pravitel'stva O Sodeystvii Angliyskim Voyskam V Mesopotamii*, Veche, Moskva
- Krivoshein 1973 K. Krivoshein, *Ego Znachenije V Istorii Rossii Nachala 20 Veka 1857 - 1921*, Parizh
- Kurat 1990 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Liddel 2014 Hart Liddel, *Birinci Dünya Savaşı*, Çev.: Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- Luneva 2003 Yuliya Viktorovna Luneva, *Chernomorskiye Prolivy V Anglo-Rossiyskikh Otnosheniyakhm*, Moskva
- Martirosyan 2006 David Georgiyevich Martirosyan, *Rossiysko-Turetskiy Front Pervoy Mirovoy Voyny*, Saratov, Moskva
- McMeekin 2013 Sean McMeekin, *I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü*, Çev.: Nureddin Elhüseyni, Abkara, Yapı Kredi Yayınları, Ankara
- Pavlovich 1921 M. Pavlovich, *Revolutsionnaya Turtsiya*, Moskva
- Pokrovskiy 1934 M. Pokrovskiy, *Imperialisticheskaya Boyna*, Sotsekgiz, Moskva
- Raynolds 2016 Michael A. Raynolds, *İmparatorlukların Çöküşü: Osmanlı Rus Çatışması 1908-1918*, Çev.: Yücel Aşıkoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- Shevelöv 2015 D. Shevelöv, *Soglasheniye Sayksa – Piko V Sovremennoy Blizhnevostochnoy Politike*, Moskva
- Shaw 2014 Stanford Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, Çev.: Beyza Sümer Aydaş, TTK, Ankara
- Şimşir 1989 Bilal Şimşir, *Ege Sorunu: Belgeler (1913-1914)*, C. II, TTK, Ankara
- Tolon 2004 Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara
- Türkmen 2006 Zekeriya Türkmen, *Vilayat-ı Şarkiye Islahat Müfettişliği (1913-1914)*, TTK, Ankara
- Utkin 2002 A. Utkin, *Pervaya Mirovaya Voyna*, Moskva

Yerukhimovich vd. 1934 I. I. Yerukhimovich – A. Yerusalimskiy – L. Volynskiy – F. Kotovich, *Zagovor Protiv Mira: Kak Byla Razvyazana Imperialistami Voina V 1914 Godu: Fakty I Dokumenty*, Pravda, Moskva

Makaleler-Bildiriler

- Çarpaz 2015 Hayri Çarpaz, “Birinci Dünya Savaşı Öncesi Rusya’nın Boğazlar Politikası”, *Belgi, Cilt IX, Sayı I*, s. 1185-1199.
- Doğan 2017 Şahin Doğan, “I. Dünya Savaşında Rusyanın Karadeniz Politikası ve Rus Karadeniz Filosu”, *I. Dünya Savaşında Karadeniz ve Kafkasya, KTÜ Matbaası*, Trabzon, s. 63-99
- Duman 2017 Selçuk Duman, “18. Yüzyılın Son Çeyreğinden 20. Yüzyılın ilk Çeyreğine Karadeniz’de Küresel Güçlerin Rekabeti”, *I. Dünya Savaşında Karadeniz ve Kafkasya, KTÜ Matbaası*, Trabzon, s. 1-39.
- Gürseler 2016 Ceren Gürseler, “Yeni” Olgusu: 100. Yılında Sykes-Picot Antlaşması, Orta Doğu ve Türkiye, *Akademik Bakış, Cilt IX, Sayı XVIII*, s. 85-102.
- Kasımlı 2018 Musa Kasımlı, “Sykes-Picot Anlaşması’ndan Sonra Ermeni Teşkilatlarının Faaliyetlerine Antant Ülkeleri ve Osmanlının Yaklaşımı”, *Sykes-Picot’nun Yüzüncü Yılında Türkiye ve Ortadoğu Sempozyumu, Bildiriler, 12-13 Mayıs 2016*, Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını, İstanbul, s. 35-46.
- Kocabaş 1995 Süleyman Kocabaş, “Birinci Dünya Harbinde Boğazlar Meselesi”, *Askeri Tarih Bülteni, Cilt XX, Sayı 39*, s. 90-97
- Köse 2019 İsmail Köse, “I. Dünya Savaşı’nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar’ın Rus Çarlığı’na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)”, *Bilgi, Sayı 89*, (İlkbahar), s. 1-27
- Önal 2020 Tekin Önal, “Sykes-Picot Antlaşması’ndan İsrail’in Kuruluşuna Kadar Filistin Meselesi”, *Journal of History School, Cilt XII, Sayı XLIV*, s. 240-262.
- Özcan 1999 Azmi Özcan, “Osmanlı Mülkünü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1914-1921)”, *İslami Araştırmalar Dergisi, Cild XII, Sayı III*, s. 290-305.
- Özel 1982-1998 Sabahattin Özel, “Balkan ve Birinci Dünya Savaşları Arasındaki Dönemde Osmanlı Devleti Rusya İlişkileri”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı 12*, s. 237-257
- Polat 2018 Gülsüm Ü. Polat, “İstanbul İşgal Edilince: 1915-1916 Müttefik Planları ve Mondros Mütarekesi Sonrasında Değişim”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Cilt 17, Sayı 33, (1)*, s. 123-146.
- Soveshchaniya 1914 “Soveshchaniya Zhurnal Osobogo obrazovannogo pri Ministerstve vnutrennikh del dlya obsuzhdeniya nekotorykh voprosov po pereselencheskomu delu”, *Rossiya. Ministerstvo*

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları

Vnutrennikh Del. Osoboye Soveshchaniye Dlya Obsuzhdeniya Nekotorykh Voprosov Po Pereselencheskomu Delu: Zasedaniya Fevralya i Marta 1894-1914.

Şahin ve diğerleri 2015 İsmayil Şahin, Cemile Şahin, İsmail Şükür, “Ortadoğu’da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması”, *International Journal of Social Science*, Cilt XXXVIII, Sayı II, s. 235-270.

Vershov 2018 V. N. Vershov, “Politiko-Ekonomicheskije İnteresı Antantı V Kontekste Soglasheniya Sayksa- Piko”, *İstoricheskie Nauki*, Cilt IV, Sayı II, s. 15-36

Tezler

Bingöl 2006 Mehmet Ali Bingöl, “*Rus Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı*”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Tompkins 1975 Rosemary C. Tompkins, *Anglo-Russian Diplomatic Relations 1907-1914*, North Texas State University, Unpublished Doctorate Dissertation, Texas

İnternet Kaynakları

Besedoval Andreas Nol', *İslamoved: Soglasheniye Sayksa - Piko - simbol vmeshatel'stva Zapada*, <https://www.dw.com/ru/исламовед-соглашение-сайкса-пико-символ-вмешательства-запада/a-19245108>(Erişim 10 Ekim 2019)

Murat, Kutlu, Rusların Cemal Paşa'yı kral yapma planı <http://www.gercek hayat.com.tr/yazarlar/ruslarin-cemal-pasayi-kral-yapma-planı/> (Erişim:09.07.2021)

Saab Jade, *A 100 Years Break Up*, <https://jadesaab.com/a-100-year-break-up-722e36f18e27>(Erişim 10 Ekim 2019)

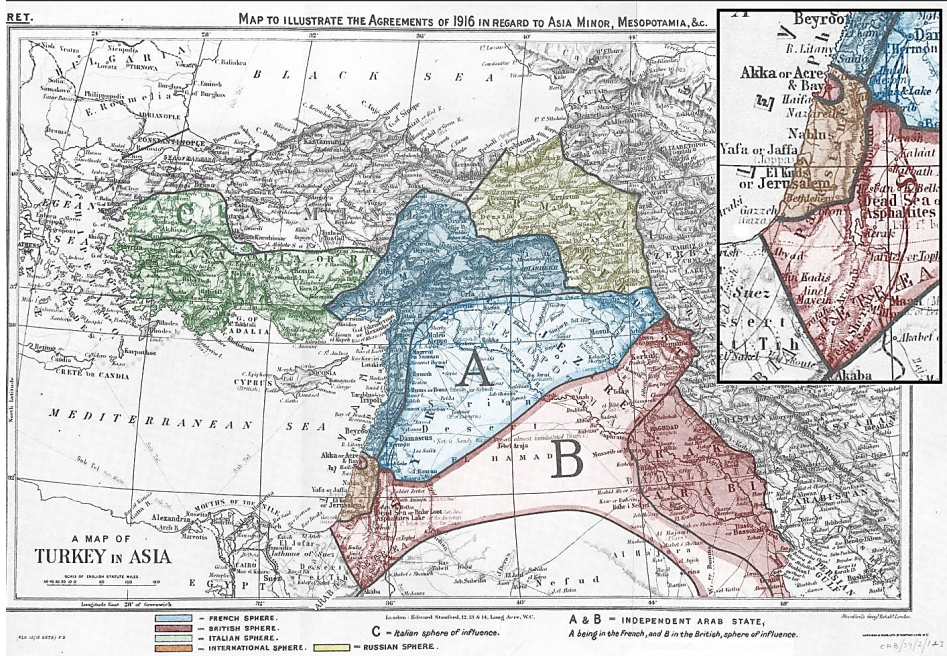
Shatsillo K. F. *K Popytkam Separatnykh Peregovorov Vo Vremya Pervoy Mirovoy Voyny (Mart -May 1915 G.)*, https://portalus.ru/modules/internationallaw/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1480759620&archive=&start_from=&ucat=&(Erişim 6 Kasım 2019)



Ek. 1. Harita Üzerinde Sykes Picot Anlaşması¹⁵⁶

¹⁵⁶ <https://www.dw.com/ru/исламовед-соглашение-сайкса-пико-символ-вмешательства-запада/a-19245108>(Erişim 10 Ekim 2019)

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Coğrafyasına Yönelik Rus Planları Bağlamında İstanbul ve Sykes-Picot Anlaşmaları



Ek. 2. Gizli Anlaşmalara Göre Osmanlı Topraklarını Paylaşma Planları¹⁵⁷

SUMMARY

In the beginning British did not see Russia as a threat in the Straits region at 20th century, they even approved the status change regarding the passage of warships through the Straits, let alone leave this region to Russia. Russia, on the other hand, had the opportunity to bring up its demand for warships belonging to the states coastal to the Black Sea to pass through the Straits. On the other hand, British Foreign Minister Edwad Gray could approve Russia's request with a memorandum he presented on October 14, 1908, provided that the consent of the Ottoman Government was obtained and that all warships could pass through the Straits without discrimination. Since 1908, Foreign Minister Sergey Sazonov and Minister of Agriculture Krivoseyn met with allied representatives to "pave the way" for Russian ambitions towards the Straits and Istanbul. The passage of the Russian navy through the Straits and its supply with the stations to be established in Istanbul were also brought to the agenda by Sazonov. In short, Russia before World War I; basically, he was developing plans for Galicia, Eastern Europe, the Balkans, Istanbul, and the Turkish Straits, but the potential of the army and navy did not allow these plans to be put into practice. Undoubtedly, these plans would be among the reasons for Russian politicians to go to war and would be re-opened for discussion on the brink of World War I. However, the environment in which

¹⁵⁷ Jade Saab, *A 100 Years Break Up* <https://jadesaab.com/a-100-year-break-up-722e36f18e27> (Erişim 10 Ekim 2019)

the war plans were prepared, internal dynamics and external conditions played a first-degree important role in shaping the agreements. Based on these considerations, it is imperative to evaluate the plans and agreements in question in line with the events in the process of concluding the agreements, the situation in the fronts and the conjuncture created by the balances between states. The British, who could not get the results they expected from the European fronts, failed in Galipoli and Kut al-Amara, and who were in a defensive position on the Canal front; The Sykes-Picot Agreement was only accepted by France, and some of the conditions put forward by the British for the acceptance of this agreement were not approved by Russia. Therefore, it is understood that both agreements we have examined have been approved with a dissenting opinion and will be restructured according to the conditions in the future. It is known that Russia is trying to implement its plans for Anatolia through the Armenian Reform, and in the February 1914, plan developed at that time aimed to decide in favor of Russia in the Straits region and the Balkans with a sudden attack. This plan is important in terms of showing Russia's imaginations and preparations before the First World War. After the Ottoman Empire entered the war, the Russian Government, on the one hand, attempted to confirm its domination over Istanbul and the Straits, while on the other hand it planned to capture this region with the "1914 November Plan". However, it was clear that Russia, which had forces on both the Caucasus, Galicia and Tannenberg fronts, did not have the power to make an amphibious-style landing. By mid-1916, the Sykes-Picot Agreement was still not fully ratified. The Russians thought that the issues related to cabotage rights and capitulations were of secondary importance and could easily be resolved afterwards and developed a formula that would allow the agreement to be ratified in its current form. As a matter of fact, on October 23, 1916, Gray declared that they had accepted this formula, and thus the three allies were deemed to have compromised, finding the commitments made with their musical notes sufficient. From now on, the three allies would prefer to have their goals first on the field and then to resolve any problems that might arise. After the October Revolution, the Bolsheviks shared with the world the secret agreements, of which high-level state administrators were aware of their content at the time they were made.

On 30 September 1918, a conference was held between British and French representatives to discuss "the management of the enemy (Ottoman) lands". Sykes and Picot, the executives of the Sykes-Picot Agreement, also attended this conference held at the British Foreign Ministry. With the Temporary Agreement signed at the conference, the British and the French reached an agreement on the "management of the occupied enemy lands" until the peace agreement was signed. The British, who took the leading role in this administration, declared on 26 November 1918 that it was not possible to enforce collusion agreements due to the prevailing conditions and that international arrangements should be made in accordance with the new conditions. The fate of the Ottoman geography was to be determined in conferences between the allies from now on.

The plans of Britain and France for the Middle East, which remained unrivaled after the First World War, were restructured together with new actors in the following process, and they dragged the region into the maelstrom of conflict, as they served similar purposes in terms of nature and mentality.